

Odcjepljenje Međimurja od Mađarske i pripojenje državi matici 1918./1919.

Barić, Boris

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:615640>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ODSJEK ZA POVIJEST

ODCJEPLJENJE MEĐIMURJA OD
MAĐARSKE I PRIPOJENJE DRŽAVI
MATICI 1918./1919. GODINE

(diplomski rad)

mentor: dr.sc. Goran Hutinec

student: Boris Barić

U Zagrebu, veljača 2021. godine

Sadržaj

1.	UVOD	3
2.	METODE ISTRAŽIVANJA I PROBLEMATIKA ZADANE TEME	4
3.	OSNOVNE KARAKTERISTIKE MEĐIMURJA	5
4.	KRATKI POVIJESNI PREGLED MEĐIMURJA	7
5.	MEĐIMURJE NA PRIJELAZU IZ 19. U 20. STOLJEĆE	11
5.1.	PONOVNA MAĐARSKA UPRAVA U MEĐIMURJU	11
5.2.	GOSPODARSKO STANJE MEĐIMURJA	17
6.	HRVATSKI NARODNI POKRET U MEĐIMURJU	23
6.1.	POČETNA FAZA HRVATSKOG NARODNOG POKRETA U MEĐIMURJU	24
6.2.	PUNA FAZA HRVATSKOG NARODNOG POKRETA U MEĐIMURJU	27
6.3.	JURAJ LAJTMAN	30
6.4.	LUKA PURIĆ	31
6.5.	VINKO ŽGANEC	34
6.6.	IVAN NOVAK	36
7.	MEĐIMURJE U PRVOM SVJETSKOM RATU	39
7.1.	MEĐIMURCI U BORBAMA PRVOG SVJETSKOG RATA	39
7.2.	SITUACIJA U MEĐIMURJU TOKOM PRVOG SVJETSKOG RATA	40
7.3.	POSLEDICE PRVOG SVJETSKOG RATA	44
8.	NEMIRI U MEĐIMURJU 1918. GODINE	48
8.1.	USTANAK MEĐIMURSKIH HRVATA	48
8.2.	MAĐARSKE REPRESALIJE	53
9.	OSLOBOĐENJE MEĐIMURJA	59
9.1.	PRVI POKUŠAJ OSLOBOĐENJA MEĐIMURJA	59
9.2.	DRUGI POKUŠAJ OSLOBOĐENJA MEĐIMURJA	61
9.3.	MEĐIMURJE NAKON OSLOBOĐENJA	66
10.	ZAKLJUČAK	70
11.	IZVORI I LITERATURA	72

1. UVOD

Međimurje, odnosno Međimurska županija, je najsjevernija, najmanja i najgušće naseljena županija Republike Hrvatske. Spada među gospodarski najrazvijenije krajeve države, a opet, čini se, šira javnost jako malo o njemu zna. Tema ovog rada je odcjepljenje Međimurja od Mađarske i ponovno priključenje Hrvatskoj u događajima koji su se zbili na kraju 1918. i na početku 1919. godine.

Riječ je o veoma turbulentnom razdoblju neposredno nakon završetka Prvog svjetskog rata, a ono je, više nego u ostalim dijelovima Hrvatske, ostavilo značajne tragove i posljedice u Međimurju. Kako bi dobili cjelokupnu sliku svih događaja koji su se tih godina dešavali i kako bi sagledali čitav kontekst tih događaja, ovaj rad je podijeljen u više dijelova koji su jedni od drugih nedjeljivi.

Na samom početku rada govorit ćemo o prirodnim karakteristikama i položaju Međimurja, pošto su te dvije stvari glavni preduvjet svim događajima o kojima je riječ. Nadalje, moramo proći kroz kraći povijesni pregled Međimurja s naglaskom na neke važnije događaje čije će posljedice biti vidljive i osjetne u razdoblju zadane teme.

Glavni dio rada započinje pričom o ponovnoj uspostavi mađarske vlasti u Međimurju pa sve do zaključivanja Trianonskog sporazuma 1920. godine, čime je Međimurje i u očima svjetske javnosti postalo sastavni i legitimni dio Hrvatske, odnosno Kraljevine SHS.

Unutar tog glavnog dijela rada bit će govora o načinu na koji su Mađari vladali Međimurjem, o gospodarskom stanju Međimurja na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, o otporima međimurskih Hrvata i polaganog formiranja narodnog pokreta, o utjecajima Prvog svjetskog rata na Međimurje, o pobuni međimurskih Hrvata i mađarskih represalija te naposljetku o konačnom vojnom oslobođenju Međimurja.

2. METODE ISTRAŽIVANJA I PROBLEMATIKA ZADANE TEME

Za početak, u ovom radu je veoma teško postaviti neko egzaktno i središnje istraživačko pitanje. Glavni cilj rada jeste prikazati sve uzročno-posljedične veze koje su naposljetku dovele do ponovnog priključenja Međimurja Hrvatskoj. U tom procesu možemo postaviti više „manjih“ istraživačkih pitanja, npr. jesu li međimurski Hrvati zaista bili otuđeni od svog originalnog nacionalnog identiteta, jesu li Hrvati južno od Drave učinili dovoljno toga da pomognu međimurskim Hrvatima, mogu li se međimurski nemiri iz studenog 1918. godine nazvati revolucijom i jesu li oni bili prvenstveno nacionalnog ili pak klasnog karaktera?, itd...

Na sve to se nadovezuju aktualni problemi vezani uz proučavanje same zadane teme. Hrvatska moderna i suvremena historiografija potpuno je zagušena temama iz Drugog svjetskog ili iz Domovinskog rata, što je pak određeno interesom šire javnosti u Hrvatskoj. Od početka nezavisnosti Hrvatska je upala u vrtlog nacionalizma (iz kojeg ni približno nije izašla), a to se onda itekako odražava i na historiografiju. Zadnjih trideset godina svjedoci smo intenzivnog revizionizma kojim se potpuno pokušava preokrenuti priča o Drugom svjetskom ratu, a sve to forsira sama vlast Hrvatske. Zbog toga se povjesničari koji ne prihvaćaju tako naglu promjenu priče upuštaju u raspravu sa revizionistima i revizionizmom (što je razumljivo), a posljedica toga je zanemarivanje čitavog niza drugih zanimljivih i slabo istraženih tema, baš kao što je ova.

Ne postoji mnogo literature koja se bavi ovom temom. Zapravo možemo izdvojiti jedino knjigu „*Međimurje 1918.*“ autora Vladimira Kapuna i knjižicu Dragutina Feletara u kojoj uspoređuje Kunovečku bunu iz 1903. godine sa, kako je on naziva, međimurskom revolucijom 1918. godine („*Dva seljačka bunta*“). Postoji nekoliko povijesnih pregleda Međimurja, ali oni se ovom našom temom bave samo fragmentalno, u prolazu. Skupljanje relevantne i odgovarajuće literature, dostojne pravom diplomskom radu, bio je izazov.

Što se tiče izvora, za ovaj rad je korištena arhivska građa Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu, fond Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba. Od sekundarnih izvora korištene su stare novine koje su izlazile na području Međimurja i Varaždina („*Murakosz/Međimurje*“, „*Naše pravice*“, „*Hrvatske pravice*“, „*Volja naroda*“ i „*Pučki prijatelj*“).

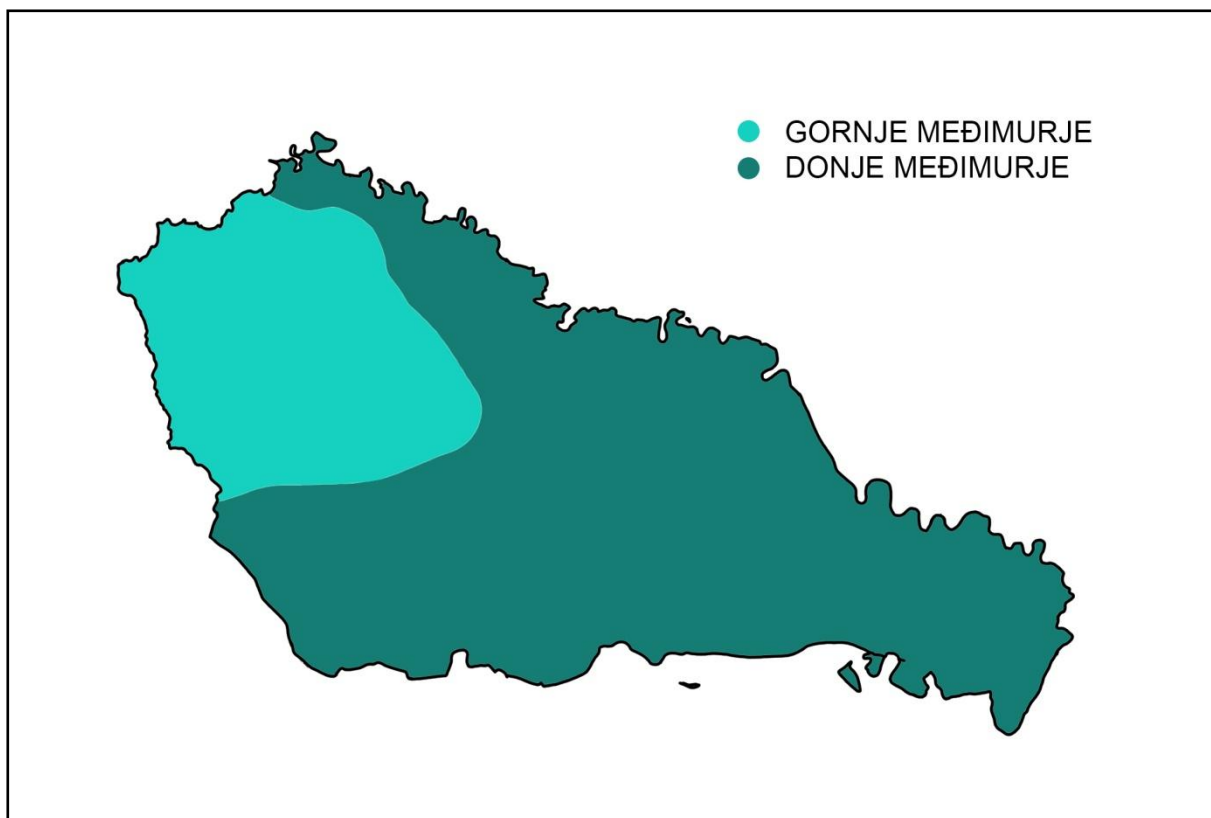
3. OSNOVNE KARAKTERISTIKE MEĐIMURJA

Međimurje predstavlja kraj između rijeke Mure i Drave, a u potpunosti se poklapa teritorijalno s današnjom Međimurskom županijom, uz neke određene promjene koje su se dogodile kroz povijest.¹ Riječ je o zaokruženoj i izdvojenoj topografskoj i geografskoj cjelini, koja se sastoji od 724 kilometra kvadratna, a uz svojih 118 426 stanovnika (prema popisu stanovništva iz 2011. godine) čini najgušće naseljeni kraj Hrvatske sa čak 165 stanovnika na kilometar kvadratni.² Ta nas činjenica ne treba čuditi pošto je Međimurje veoma plodna zemlja, opasana dvjema značajnijim rijekama, a uzmemo li u obzir prisustvo umjerene kontinentalne klime s povoljnim godišnjim brojem padalina, jasno je da postoje izvrsni prirodni preduvjeti za lagodan život ljudi.

Dvije velike morfološke cjeline koje se spajaju na području Međimurja manifestiraju se gornjim i donjim Međimurjem, pri čemu gornje Međimurje predstavlja početak istočnih Alpi, a donje Međimurje početak prostrane i velike Panonske nizine. Gornje Međimurje zauzima manji dio ukupne površine Međimurja, a čine ga Međimurske Gorice koje su uglavnom do 300 metara nadmorske visine (najviši vrh Međimurja je Mohokos-344 metra visine). Taj dio Međimurja izuzetno je pogodan za vinogradarstvo i za sadnju voćnjaka. Donje pak je Međimurje teritorijalno veće i zauzima veći postotak ukupne površine Međimurja. Ono je u potpunosti obilježeno nizinskim tipom reljefa, a kao takvo je izuzetno pogodno za poljoprivredu i stočarstvo.

¹ Međimurje. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 14. 9. 2020. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=39822>>.

² Vladimir Kalšan, „*Međimurska povijest*“, str.9.

Slika 1. Podjela na gornje i donje Međimurje

Određenu geografsku izdvojenost potvrđuju i najraniji nazivi za Međimurje kroz povijest. *Insula inter Muram et Dravam*, *Insula Muro Dravana*, *Insula*, *Murinsel* i *Murakosz* samo su neki od naziva, a u doslovnom prijevodu na hrvatski jezik znače otok (između Mure i Drave). I naziv „*Međimorje*“ kao starohrvatski termin označava otok (međ morjem-okruženo vodom/između mora).³

Geografski položaj Međimurja, kao i njegove prirodne karakteristike i uvjeti, važne su stavke za razumijevanje zašto je Međimurje tako atraktivno većem broju naroda kroz povijest.

³ Vladimir Kalšan, „*Međimurska povijest*“, str.9.

4. KRATKI POVIJESNI PREGLED MEĐIMURJA

Iako Međimurje zaista jeste geografski izdvojeno (sjeverne i istočne granice „brani“ rijeka Mura, južne rijeka Drava, a zapadne granice Međimurske gorice), nema ni govora o nekoj izoliranosti. Pronađeni arheološki artefakti jasno nam ukazuju na naseljenost Međimurja još u vremenu Neolitika (5000.-3900. godine prije Krista). I ne samo to, nego nam pokazuju kontinuitet života ljudi tokom narednih razdoblja. Postoje arheološka nalazišta iz Eneolitika, Brončanog doba, te iz starijeg i mlađeg Željeznog doba.⁴

Razdoblje od otprilike prvog do četvrtog stoljeća obilježeno je Rimskom vlašću. U to doba je Međimurje bilo uključeno u Rimsku provinciju Panoniju, a preko 20 utvrđenih rimskih lokaliteta i mnoštvo arheoloških nalaza dokazuje određenu važnost ovog kraja i postojanje interesa samih Rimljana za njega.⁵ Završetak Rimske vlasti označen je provalama različitih barbarskih naroda, Vizigota, Alana, Langobarda, Huna i Avara. Njihovo prisustvo nije potkrijepljeno arheološkim nalazima (osim Avara), no poznavanje njihova kretanja, te uzimajući u obzir neke poznate činjenice, jasno je da su u određenoj mjeri morali prolaziti Međimurjem.⁶

Hrvati su na područje današnje Hrvatske došli otprilike u 8. stoljeću, a najstariji arheološki dokazi takozvane „Bjelobrdske“ slavenske kulture u Međimurju potječu iz 10. stoljeća.⁷ Već krajem 9. i početkom 10. stoljeća dominantna sila u Panonskoj nizini postaju Mađari što će od njihove pojave pa sve do 20. stoljeća imati jako važne posljedice, ne samo za Međimurje nego i za cijelu Hrvatsku. Iako postoje arheološki dokazi koji potvrđuju život Slavena/Hrvata u Međimurju, ne postoji niti jedan konkretni dokaz o neposrednoj upravi srednjevjekovnog Hrvatskog Kraljevstva nad Međimurjem. Od polovice 9. pa do početka 11. stoljeća Međimurje je neko vrijeme zapravo bilo dio Karantanije, države koju je obnovio Karlman, sin Ludovika Njemačkog. Raspadom Karantanije, Međimurje je potpalo pod vlast Ugarskog kralja Stjepana Svetog.⁸ Nakon smrti kralja Stjepana II., posljednjeg muškog potomka hrvatske kraljevske dinastije Trpimirovića, kao pretendent na hrvatsku krunu javio se ugarski kralj Ladislav. Krenuo je s vojskom u osvajanje Hrvatske ali se ubrzo morao vratiti u Ugarsku zbog provale Kumana na istočnim granicama. Njegovu prvotnu zamisao dovršio je njegov

⁴ Vladimir Kalšan, „Međimurska povijest“, str.12.-13.

⁵ isto, str.16.

⁶ isto, str.18.

⁷ isto, str. 21.

⁸ isto, str. 20.

nasljednik Koloman, koji je nakon osvajanja čitave Hrvatske postao i njezin kralj 1102. godine.⁹ On je tako pod Ugarsku vlast podredio i Međimurje. Njega su, kao kratkotrajni vlasnici, naslijedili križarski vitezovi kojima je središte bilo u današnjem Svetom Križu. Ugarski kralj Andrija II. poklonio je teritorij današnjeg Čakovca hrvatskom banu Buzadu, a danas se jedan od sastavnih dijelova grada naziva Buzovec. Buzadov sin izgubio je spomenuti posjed u korist mađarske plemićke obitelji Čak (Chák, Csáky), a prema toj obitelji Čakovec je i dobio svoje ime.¹⁰

U čitavom ovom razdoblju valja primijetiti jednu veoma važnu stvar. U doticaj s Međimurjem, i s određenim interesima oko istog, uključuju se tri različita naroda, odnosno tri velike etničke skupine. U samom Međimurju i južno od njega živjeli su Slaveni (Hrvati), istočno od njega Mađari, a sa zapada su sve više prodirali Germani. Tako je razdoblje od 11. do 13. stoljeća u potpunosti obilježeno borbom Arpadovića i gospodara Salzburškog vlastelinstva u Ptuju. Najvažnija posljedica tih borbi jeste jasno definirana granica između Međimurja i Štajerske koja je ostala u najvećoj mjeri nepromijenjena od 13. do 20. stoljeća.¹¹ Općenito gledano, Međimurje je tokom srednjeg vijeka bilo feudalno uređeno, bez nekih razlika u odnosu na Hrvatsku ili Ugarsku. Kroz čitavo razdoblje su se izmjenjivali gospodari i velikaši koji su posjedovali Međimurje.

Poznato nam je da je Međimurje 1232. godine pripadalo Zaladskoj županiji, a ne Varaždinskoj pri čemu bi bilo lako pomisliti da je samim time pripadalo i Ugarskoj. No činjenica je da su Hrvatskom kraljevstvu do 13. stoljeća teritorijalno pripadali dijelovi Zaladske, Šomogojske i Baranjske županije, a prije toga i čitava južna Ugarska koju je već 892. godine stekao hrvatski ban Braslav u ratu s moravskim knezom Svatoplukom.¹² Jasno nam je i da je Međimurje u crkvenom pogledu pripadalo jurisdikciji Zagrebačke biskupije još od 13. stoljeća. Zagrebački biskup Stjepan II. postao je vlasnik određenih posjeda u Međimurju, a prigodom toga izdana je i povelja 1226. godine.

Međimurje je u 16. stoljeću postalo veoma važno, došavši u posjed veoma ugledne velikaške obitelji Zrinski, čiji je utjecaj vidljiv i danas po čitavom Međimurju. Ferdinand Habsburški izabran je po odluci Hrvatskog Sabora u Cetingradu 1527. godine za hrvatskog kralja. Jedan od uvjeta za prihvaćanje Ferdinanda kao kralja bilo je uzdržavanje vojske za obranu od

⁹ Vladimir Kalšan, „*Međimurska povijest*“, str.20.

¹⁰ Károly Zrínyi, „*Monografija grada Čakovca*“, str.38.

¹¹ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“ str. 29.

¹² Rudolf Horvat, „*Poviest Međimurja*“, str.10.

Osmanlija o njegovom trošku. Tako je primjerice Nikola Šubić Zrinski zbog stalne ratne opasnosti držao 400 dobro opremljenih konjanika, a troškove uzdržavanja mu je eventualno morala pokriti kruna. Kad je novčani dug kralja prema obitelji Zrinski postao prevelik, jednostavno im je poklonio Međimurje u zamjenu za oprost duga.¹³ Pošto je obitelj Zrinski bila najmoćnija i najuglednija velikaška porodica u Hrvatskoj, neosporiva ugleda i priznanja, ne treba čuditi da je Međimurje na kratko bilo političko i vojno središte Hrvatske. Osim toga, postalo je i značajno gospodarsko središte, a jasno je i da se nalazilo unutar granica Hrvatske, u okvirima Varaždinske županije.¹⁴ No zbog obitelji Zrinski dolazi i do problema čije posljedice će biti vidljive sve do pripojenja Međimurja Hrvatskoj. Juraj Zrinski, sin Nikole Šubića Zrinskog Sigetskog, želio je postati veliki župan Varaždinske županije, no za to nije imao mogućnosti jer je spomenuti položaj nasljedno bio dodijeljen velikaškoj obitelji Erdődy.¹⁵ U to vrijeme bilo je normalno da ugledni velikaši izvršavaju slične funkcije, a u svim hrvatskim županijama mjesta su bila već popunjena. Tako se Juraju otvorila prilika da postane veliki župan ugarske Zaladske županije. Jedini uvjet za taj položaj bio je da onaj tko obnaša funkciju velikog župana ima i posjed u istoj županiji. Pošto su Zrinski na svojim teritorijima vladali gotovo suvereno, Juraj Zrinski je spomenuti problem riješio tako da je svoj posjed Međimurje izdvojio iz sastava Varaždinske županije i pripojio ga Zaladskoj županiji. Iako je to pripojenje bilo samo prividno, što dokazuje održavanje Banske Konferencije u Čakovcu 1664. godine za vrijeme Nikole Zrinskog (održavanje je bilo uvjetovano teritorijalnom pripadnošću Hrvatskoj), činjenica je da je Međimurje 1595. ušlo u sastav Ugarske, sve zahvaljujući proračunatoj odluci jednog velikaša.¹⁶ Taj događaj će u idućim stoljećima, sve do kraja drugog svjetskog rata, davati legitimitet Mađarskim svojatanjima Međimurja.

Međimurje je ponovno došlo pod teritorijalnu pripadnost Hrvatske 1848. godine, prelaskom bana Jelačića preko Dravskog mosta kod Varaždina. Kratkotrajna hrvatska vlast u Međimurju nije ostavila nekih dubljih i značajnijih tragova. Car Franjo Josip je 7.1.1860. godine posebnim pismom pozvao Hrvatsku bansku konferenciju da argumentirano dokaže pripadnost Međimurja Hrvatskoj.¹⁷ To je učinio zbog pritiska Ugarske strane koja se nije pomirila gubitkom Međimurja 1848. godine. Hrvatski političari (točnije Hrvatska banska konferencija) pokazali su totalnu nezainteresiranost i nespremnost za zadržavanje Međimurja unutar granica

¹³ Branimir Bunjac, Julijana Jahn, Višnja Matotek, Ivana Puzak, Mario Šestak, "Pregled povijesti Međimurja" str 57.

¹⁴ Vladimir Kapun, „Međimurje 1918“, str. 30.

¹⁵ Branimir Bunjac, Julijana Jahn, Višnja Matotek, Ivana Puzak, Mario Šestak, "Pregled povijesti Međimurja" str.61.

¹⁶ Vladimir Kapun, „Međimurje 1918“, str.30.

¹⁷ Vladimir Kalšan, „Međimurska povijest“, 225.str.

Hrvatske. Hrvatska banska konferencija održala je sjednicu i raspravu 15. siječnja.¹⁸ Ban Šokčević predložio je osnivanje posebnog odbora, a Mirko Bogović i biskup Strossmayer odbili su prijedlog tvrdeći da o cjelovitosti zemlje može raspravljati samo Hrvatski sabor. I dok su hrvatski političari redom izbjegavali odgovornost te ju prebacivali dalje, Dvorsko vijeće vratilo je Međimurje Ugarskoj 12.3.1861. godine. Hrvatska strana službeno nije niti probala zadržati Međimurje u stalnom sastavu Hrvatske, a logično je pretpostaviti ogorčenost međimurskih Hrvata u takvoj situaciji. Nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe Međimurje se više neće niti spominjati u raspravama što znači da je praktički „otpisano“. Svi kasniji napori hrvatskih političara bili su uzaludni jer je stvar već bila riješena.

¹⁸ isto

5. MEĐIMURJE NA PRIJELAZU IZ 19. U 20. STOLJEĆE

5.1. PONOVNMA MAĐARSKA UPRAVA U MEĐIMURJU

Mađari su tako ponovnim preuzimanjem vlasti u Međimurju ukinuli sve dotadašnje (kratkotrajne) institucije hrvatskih vlasti. Krenuli su s oštrom mađarizacijom kojoj je cilj bio odnarođenje međimurskih Hrvata i njihovo kulturno stapanje s Mađarima. Treba priznati da to nije bio lagan posao, jer razlike između Hrvata i Mađara mnogo su veće nego li njihove međusobne sličnosti (a osim zajedničke države u prethodnim stoljećima nisu imali ništa zajedničko). Ne treba stoga čuditi da je mađarski jezik bio uveden u javni život Međimurja kao službeni jezik. To je predstavljalo velike probleme, naravno, samim Međimurcima, a i Mađarima u njihovim nastojanjima asimilacije međimurskih Hrvata. Međimurcima je materinji jezik bio hrvatski kajkavske osnove, a upravo im je jezik bio glavna poveznica sa Hrvatima južno od Drave te ujedno i glavna razlika sa Mađarima čiji jezik ni po čemu nije bio sličan hrvatskome. Kako je mađarski jezik postao službeni tako su Međimurci za najmanje sitnice koje je trebalo riješiti kod vlasti ili na sudu trebali posrednike, odnosno mađarske odvjetnike.¹⁹ Zbog toga ih je i bilo iznenađujuće mnogo u Čakovcu i Prelogu.

Najveći pritisak vršili su Mađari na školstvo. Uzmimo u obzir da je 1861. godine školstvo u Međimurju bilo potpuno „hrvatsko“. Prema „Eötvösóvom“ školskom zakonu iz 1868. godine, sve nemađarske narodnosti imale su pravo učiti materinji jezik u pučkim školama na području čitave Ugarske.²⁰ U to vrijeme u Međimurju je postojalo četiri vrste škola: konfesionalne, općinske, državne i privatne. Konfesionalne škole bile su pod jurisdikcijom crkve i ista je postavljala učitelje, o općinskim školama skrbile su općine, a privatne (koje su se pojavljivale samo s vremena na vrijeme, kao primjerice ona u Krištanovcu) izdržavali su seljaci svojim sredstvima. O državnim školama brinula je Ugarska i samo u njima se nastava izvodila na mađarskom jeziku.²¹ Mađari su problem jezika pokušali riješiti otvaranjem velikog broja državnih pučkih škola te ukidanjem svih ostalih koje su do tada postojale, a usporedno s time hrvatske školske knjige zamjenjivane su mađarskim knjigama. No te državne škole služile su isključivo za učenje mađarskog jezika i za sustavnu provedbu mađarizacije, a odgojno-obrazovna zadaća školovanja potpuno je zanemarena.²² Najveća i glavna takva škola bila je Državna muška učiteljska škola u Čakovcu, osnovana 1878. godine. Cilj joj je bio izučavanje

¹⁹ Vladimir Kalšan, „*Međimurska povijest*“, str.230.

²⁰ Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VI.*“, str.76.

²¹ isto, str. 27.

²² Vladimir Kalšan, „*Međimurska povijest*“, str.229.

domaćih, međimurskih nastavnika koji bi u budućnosti bili nositelji mađarizacije, a time su ujedno i izbacili potrebu za dovođenjem učitelja iz Hrvatske. Već 1910. godine u Međimurju su postojale 24 državne škole, 14 konfesionalnih (rimokatoličkih) škola i 4 općinske škole. U isto vrijeme u ostalim kotarevima Zaladske županije nije postojala niti jedna državna škola.²³ Donošenjem takozvanog „Apponyijevog“ zakona 1907. godine određeno je da sva djeca nemađarskih narodnosti u školama moraju učiti i izricati sve vjerske istine i molitve na mađarskom jeziku.²⁴ Tim zakonom provođeno je i podržavljenje preostalih konfesionalnih škola koje nisu bile u nadležnosti Mađara. Kako bi jasnije ukazali na težinu situacije u Međimurju, usporediti ćemo je sa situacijom u Istri 1900. godine. Istra je imala 61 hrvatsku pučku školu, 15 mješovitih i 17 privatnih škola, jednu hrvatsku preparandiju i jednu gimnaziju.²⁵

Mađarizacija dakako nije bila vidljiva samo u školstvu i jeziku. Ona je obuhvaćala sve aspekte života. Obuhvaćala je svu javnu upravu, novinstvo, agitaciju i političke procese, izbornu pravo i rad kulturnih i bilo kakvih drugi udruga.²⁶

Sva uprava bila je naravno u mađarskim rukama. Osim što je zbog jezične barijere predstavljala ogroman problem Međimurcima, takve poslove obavljali su isključivo Mađari koji su se zbog toga počeli doseljavati u Međimurje. Isto tako, svim nemađarskim narodima (pa tako i međimurskim Hrvatima) u potpunosti je onemogućeno političko djelovanje i sudjelovanje u procesu kreiranja političke volje zakonom iz 1874. godine, a ako bi neki Međimurci slučajno bili izabrani za peštanski Sabor, slijedili bi službenu mađarsku politiku pri čemu ne treba dodatno pojašnjavati činjenicu da od takvih političara Međimurci nisu imali apsolutno nikakvu korist jer nisu zastupljivi njihovi najosnovniji interesi. Primjer takvih su Ljudevit Filipić (koji je bio župnik Nedelišća) i Stjepan Terbotz (koji je bio posjednik iz Štrigove).²⁷ Istra je s druge strane imala troje zastupnika u Carevinskom vijeću i devetoricu zastupnika u Pokrajinskom saboru.²⁸

²³ Zvonimir Bartolić, „Sjevernohrvatske teme VI.“ str.75.

²⁴ isto, str.76.

²⁵ isto, str.86.

²⁶ Branimir Bunjac, Julijana Jahn, Višnja Matotek, Ivana Puzak, Mario Šestak, „Pregled povijesti Međimurja“, str.89.

²⁷ isto, str.92.

²⁸ Zvonimir Bartolić, „Sjevernohrvatske teme VI.“, str.86.

Mađari su u bilo kojem trenutku mogli intervenirati u kulturnim udrugama i institucijama nemađarskih naroda, a njima prihvatljiva kultura bila je samo ona mađarska. Osnivali su tako pučke knjižnice koje su okupljale društvene krugove koji su provodili mađarizaciju (npr. Prelog 1903.godine).²⁹ Uloženi su i napor u otvaranja učeničkih i učiteljskih knjižnica u školama, a u njima se strogo nadziralo ponuđeno štivo. Naravno, knjige pisane na hrvatskom jeziku bile su strogo zabranjene.³⁰ Opet ćemo spomenuti Istru kako bi lakše pokazali ozbiljnosti ondašnje situacije u Međimurju. U Istri je 1893. godine osnovana kulturno-obrazovna „*Družba svetog Ćirila i Metoda*“, a glavni joj je cilj bio osnivanje novih te održavanje postojećih hrvatskih škola (pored svih ostalih djelatnosti). Družba se pokazala veoma efikasnom u daljnjem suzbijanju denacionalizacije istarskih Hrvata i talijanizacije istih. Postojale su slične ideje za Međimurje, primjerice spominjalo se osnivanje „*Družbe Zrinsko-frankopanske*“, ali do toga nije došlo jer su mađarske vlasti progonile svako očitovanje hrvatstva.³¹ Tako nešto u Međimurju jednostavno nije bilo moguće.

U Međimurju nikad nije zaživjela ideja o osnivanju lista/novina koje bi bile pro-hrvatski orijentirane. Nisu postojale novine koje bi širile hrvatske nacionalne ideje. Hrvatska politička agitacija potpuno je izostala u doba najvećih napora nacionalnog identificiranja. Jasno je da tako nešto Mađari nikako nisu dopuštali. Isto tako, branili su, koliko je to bilo moguće, unos novina iz Hrvatske. Najbolji primjer su „*Naše pravice*“, novine koje su počele izlaziti u Varaždinu 1904. godine. Već su prvi brojevi dospjeli u Međimurje, a veliki broj njih je zaplijenjen i pojačana je kontrola na ulazima iz smjera Hrvatske.³² Također, novine iz Hrvatske pisane su na hrvatskom književnom jeziku koji je štokavske osnove nasuprot jeziku međimurskih Hrvata koji je kajkavske osnove, što znači da su velikom broju ionako neobrazovanih i nepismenih seljaka one bile slabo razumljive. Zbog toga su Mađari došli na ideju da iskonstruiraju poseban „Međimurski narod“, sa posebnim, iskrivljenim, „Međimurskim jezikom“³³ Naravno, i to je bilo problematično pošto su Međimurci govorili istim jezikom kao i Varaždinci, Zagorci, Podravci, a i u velikoj mjeri Slovenci na zapadnim granicama i bili su itekako svjesni te činjenice. Tako su pomađareni hrvatski učitelji u Međimurju dobili zadatak izmijeniti neke riječi, i to na način da su neke „čiste hrvatske“

²⁹ Branimir Bunjac, Julijana Jahn, Višnja Matotek, Ivana Puzak, Mario Šestak, „*Pregled povijesti Međimurja*“, str.92

³⁰ isto, str. 89.

³¹ Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VI.*“, str.76.

³² isto

³³ Vladimir Kalšan, „*Međimurska povijest*“, str. 229.

prevedene na mađarski.³⁴ Propagandnu podršku tim idejama pružile su dvojezične novine „Muraköz“ koje naposljetku nisu bile rado čitane od strane prosječnog međimurskog Hrvata. Te novine počele su izlaziti 1884. godine, a jezgru istih činio je kadar intelektualne asimilirane grupacije ljudi hrvatskog podrijetla s ciljem suprotstavljanja hrvatskim intelektualcima odgojenima u Varaždinu i Zagrebu, a to su bili ponajprije Franjo Glad, Emanuel Kollay, Aleksa Rosoci, Károly Zrínyi, Viktor Pataki i naravno glavni urednik Joszef Margitai.³⁵

Primjer novina „Muraköz“ nije nam toliko bitan zbog nekog važnijeg utjecaja istih na stanovništvo Međimurja, već nam pokazuje vjerojatno najuspješniji aspekt mađarizacije. Spomenuto uredništvo novina činili su većinom etnički Hrvati pa nam preostaje pitanje zašto je domaća inteligencija tako lako prihvaćala asimilaciju te provodila daljnju mađarizaciju u službi Ugarske države? Ionako mali broj Međimuraca koji je tokom života odlučio nastaviti školovanje najčešće bi to činio u Ugarskoj (nadodajmo ovdje i one koji su pohodili već spomenuti učiteljsku školu u Čakovcu), a ti pojedinci koji su polazili mađarske škole po završetku školovanja postali su potpuno asimilirani iz kulturnih i gospodarskih razloga.³⁶ Kulturna komponenta asimilacije nastupila je postepeno i to tako što su pojedinci dugo boravili u gradovima Ugarske, što su čitali mađarske knjige te pohađali nastavu na mađarskom jeziku i koji su s vremenom (možda čak i nesvjesno) prihvatili mnoge mađarske običaje. Možemo slobodno pretpostaviti da su obrazovanije osobe imale veće životne „apetite“ i želje od neškolovanih seljaka, a prelazak na novi mađarski nacionalni identitet omogućavao je bolju gospodarsku situaciju pojedinca (npr. zapošljavanje u državnim institucijama ili pokretanje vlastitog posla), a čak i donekle sudjelovanje u politici.

Redovita točka dnevnog reda mađarske politike bila je, između ostalog, jurisdikcija Zagrebačke nadbiskupije u Međimurju. Kako smo već ranije naveli, postoje nepobitni dokazi o crkvenoj pripadnosti Međimurja Zagrebačkoj biskupiji još od srednjeg vijeka, no ona je bila podređena mađarskim nadbiskupijama pa za Mađare to i nije bio neki problem. Situacija se promijenila 1852. godine kad je Zagrebačka biskupija uzdignuta u nadbiskupiju, a to je značilo da su Hrvati (i oni u Međimurju) postali neovisni u crkvenom pogledu. Ta je činjenica u neku ruku predstavljala povijesni argument o pripadnosti Međimurja Hrvatskoj. Tokom 19.

³⁴ Rudolf Horvat, „*Poviest Međimurja*“, str. 275.

³⁵ Branimir Bunjac, Julijana Jahn, Višnja Matotek, Ivana Puzak, Mario Šestak, „*Pregled povijesti Međimurja*“, str.90

³⁶ isto, str.90

stoljeća, većina međimurskih svećenika bili su Hrvati školovani u Varaždinu i Zagrebu, a sve do početka 20. stoljeća predstavljali su jedinu narodnu inteligenciju koja se suprotstavljala denacionalizaciji međimurskih Hrvata.³⁷ Očuvali su hrvatsku kajkavštinu od mađarizacije propovijedima, crkvenim i narodnim pjesmama te osnivanjem raznih udruga i zborova. Usprkos tome, bilo je i onih svećenika koji su podržavali mađarizaciju i Mađare te su prihvatili novi mađarski nacionalni identitet radi nekih osobnih koristi i olakšica. Ti svećenici bi održavali mise na mađarskom jeziku na školskim svečanostima i prvim pričestima školske djece, a s vremenom je uveden i običaj da se barem jedna misa na mjesec održi na mađarskom jeziku iako skoro nitko od župljana nije razumio ni jednu riječ.³⁸ Najveći problem Mađara bio je taj što je Zagrebačka nadbiskupija imala jurisdikciju i nad preostalim konfesionalnim školama u Međimurju, a samim time nisu mogli utjecati na njihov rad u onoj mjeri koliko su željeli i koliko su smatrali potrebnim.³⁹

Odlazak na služenje redovnog vojnog roka također je u neku ruku bio u službi mađarizacije. Međimurci su odlazili služiti vojni rok u mađarske gradove gdje su bili jednostavno primorani naučiti mađarski jezik. Osim toga, napredovanje u vojsci bilo je nemoguće bez znanja mađarskog jezika, a oni koji bi ga naučili vremenom bi dobili više činove i olakšali bi si cjelokupno iskustvo služenja vojnog roka.⁴⁰ Samim životom u mađarskom gradu Međimurci bi, naravno, dolazili u interakciju s domaćim mađarskim stanovništvom i bili bi izloženi kulturnim utjecajima Mađara. Često se desilo da se međimurski vojnici ožene s mađarskim djevojkama, a njihovo dijete bi od malih nogu tečno govorilo mađarskim jezikom i naravno odgojeno u mađarskom narodnom duhu.⁴¹

Vrhunac mađarizacije i velikomađarskog šovinizma bila je zakonska odredba iz 1898. godine kojom su sve općine u Ugarskoj morale imati mađarsko službeno ime.⁴² Tako su i međimurska naselja službeno morala imati mađarska imena.

³⁷ Branimir Bunjac, Julijana Jahn, Višnja Matotek, Ivana Puzak, Mario Šestak, "Pregled povijesti Međimurja", str. 98.

³⁸ Rudolf Horvat, "Poviest Međimurja", str. 274.

³⁹ Zvonimir Bartolić, "Sjevernohrvatske teme VI.", str. 76.

⁴⁰ Rudolf Horvat, "Poviest Međimurja", str. 274.

⁴¹ isto

⁴² Branimir Bunjac, Julijana Jahn, Višnja Matotek, Ivana Puzak, Mario Šestak, "Pregled povijesti Međimurja", str. 92

Pokazat čemo nekoliko primjera:

Čakovec – Csáktornya

Brezje – Nyíresfalva

Donja Dubrava – Alsódomboru

Donji Mihaljevec – Alsómihályfalva

Goričan – Muracsány

Mala Subotica – Kiszabadka

Mursko Središće – Muraszerdahely

Nedelišće – Drávavásárhely

*Prelog – Perlak*⁴³

⁴³ Vladimir Kalšan, „Međimurska povijest“, str.236.

5.2. GOSPODARSKO STANJE MEĐIMURJA

Važno je spomenuti i gospodarsku situaciju Međimurja na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće jer nam pokazuje još jedan aspekt mađarske dominacije nad Hrvatima. Valja napomenuti da je Međimurje bilo u dobroj gospodarskoj situaciji, no ona je također nedvosmislen pokazatelj nepravdednosti i nejednakosti međimurskih Hrvata i Mađara.

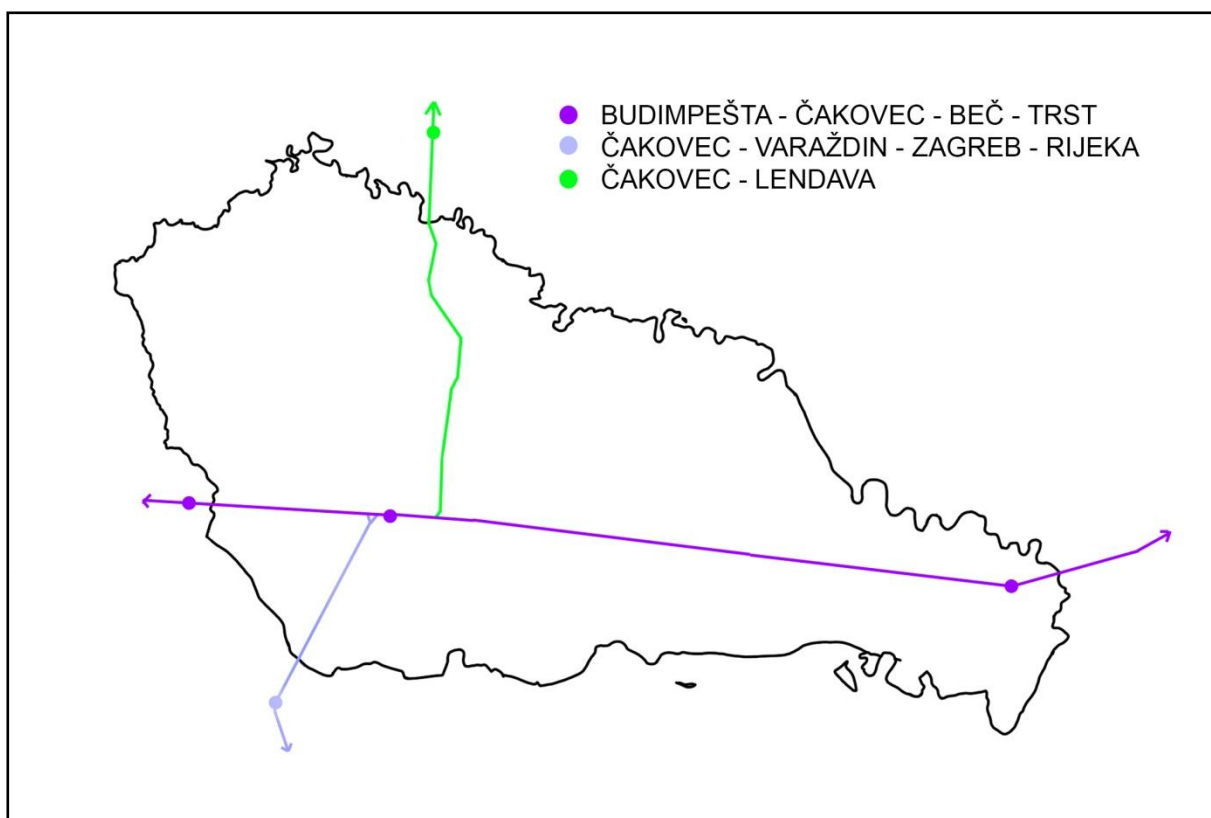
Već smo ranije rekli da Međimurje ima jako povoljne prirodne preduvjete za uspješno gospodarstvo, a potvrđuje nam to i činjenica da je Međimurje 1848. godine bilo najrazvijenije područje Varaždinske županije.⁴⁴ Čakovec i Prelog su tada bili centri za trgovinu sa Ugarskom.

Novi i veliki zamah gospodarstvu u drugoj polovici 19. stoljeća daje izgradnja pruge. 1860. godine u promet je puštena pruga Budimpešta-Kotoriba-Pragersko koja je presijecala Međimurje u smjeru istok-zapad, ukupne duljine 41 kilometar. Riječ je o prvoj pruzi izgrađenoj u Hrvatskoj, a ona se preko Maribora i Ljubljane priključivala na magistralnu prugu Beč-Trst.⁴⁵ Tom prugom Međimurje je postalo jako dobro prometno povezano s ostatkom Europe, a samim time atraktivnije za bilo kakvo veće ulaganje u gospodarstvo. Godine 1886. izgrađena je pruga Čakovec-Varaždin-Budinščina-Zabok-Zaprešić kojom je Međimurje postalo povezano sa Zagrebom, a u nastavku i sa Rijekom. Posljednja je izgrađena pruga Čakovec-Lendava 1890. godine, a njome se Međimurje preko grada Zalaegerseka povezal na zapadno-ugarsku željezničku mrežu (a dalje na srednju, zapadnu i istočnu europu).⁴⁶ Svaka od spomenutih pruga išla je kroz Čakovec, a upravo zbog toga je on postao i glavni grad Međimurja, prestigavši s vremenom Prelog po veličini i važnosti.

⁴⁴ Branimir Bunjac, Julijana Jahn, Višnja Matotek, Ivana Puzak, Mario Šestak, „Pregled povijesti Međimurja“, str. 96.

⁴⁵ Vladimir Kapun, „Međimurje 1918“, str.218.

⁴⁶ Vladimir Kalšan, „Međimurska povijest“, str.219.

Slika 2. Pruge u Međimurju

Poljoprivreda je kroz čitavo 19. stoljeće (a i velikim dijelom kroz 20.st.) bila glavni oblik privrede međimurskih Hrvata. Općenito gledano u Međimurju je postojao mali broj velikaša koji su imali velike posjede, ali zato je pomađarena velikaška obitelj Feštetića (Festetich/Ferztheschych) držala posjed koji je zauzimao čak jednu četvrtinu ukupne površine Međimurja.⁴⁷ Ostatak zemlje bio je u vlasništvu seljaka i jasno je da se takvom raspodjelom iskoristive zemlje nisu mogli baviti intenzivno poljoprivredom. Zbog toga ih se mnogo usput bavilo i nekim teškim obrtom. Ribarstvom su se bavili oni najsiromašniji, a živjeli su naravno uz rijeke Muru i Dravu

Obrtništvo Međimurja činila su mnoga zanimanja, a to su tesari („cimermani“), krovopokrivači („šopari“), kovači/potkivači, stolari („tišljari“), kolari, postolari, mlinari, zidari, pekari, ispiraći zlata na Muri i Dravi, košaraši, itd...⁴⁸ Sve su to redom bili teški fizički poslovi koji su zbog slabije zarade, kako smo već naveli, bili nadoknađivani i poljoprivrednim poslovima na malim posjedima.

⁴⁷ Branimir Bunjac, Julijana Jahn, Višnja Matotek, Ivana Puzak, Mario Šestak, „Pregled povijesti Međimurja“, str. 95.

⁴⁸ isto, str.96.

Već smo ranije naveli da su ponovnom uspostavom mađarske vlasti u Međimurju naseljavani Mađari kako bi obavljali sve činovničke i državne poslove, a sa njima su doseljavani i Židovi. Oni su držali sve poslove koji uključuju trgovinu i novac (što je zapravo bilo normalno u ono doba). Zbog obavljanja trgovačkih poslova postali su novčano snažni, a zahvaljujući tome otvarali su u Međimurju štedionice koje su bile jako važne za razvijanje moderne industrije. Ne treba naglašavati da međimurski Hrvati nisu raspolagali nikakvim kapitalom za bilo kakvo daljnje ulaganje. Tako je u Međimurju bilo čak 9 štedionica, „Čakovečka štedionica“ (1871.), „Donjomeđimurska štedionica“ u Prelogu (1873.), „Međimurska štedionica“ u Čakovcu (1881.), „Kotoripska štedionica“ u Kotoribi (1892.), „Čakovečka okružna štedionica“ u Čakovcu (1895.), „Preloška štedionica“ u Prelogu (1905.) i „Štrigovska štedionica“ u Štrigovi (1906.).⁴⁹ Naravno, i hrvatski seljaci često su trebali zajmove za preživljavanje, pa su stoga postali i meta lihvara koji su im nabijali previsoke kamate pri otplaćivanju dugova. Zbog toga se pojavila prezaduženost seljaka zbog koje su mnogi emigrirali.⁵⁰ Tek 1919. godine „Prva hrvatska štedionica“ otvara podružnicu u Čakovcu, a 1921. godine „Hrvatska sveopća kreditna banka“.⁵¹ O snazi sloja međimurskih trgovaca svjedoči osnivanje Udruženja trgovaca, odnosno Trgovačkog kasina koji djeluje od 1884. godine.⁵²

Poduzeće „Ujlaki-Hirschler“ bilo je veoma moćno tokom 19. stoljeća i bavilo se prvenstveno prodajom građevnog drva, vina, voća, povrća, itd... Pred sam kraj 19. stoljeća (1882.) ta tvrtka je otvorila i pilanu u Kotoribi.⁵³ Makso Neumann bio je najveći trgovac kukuruzom, a na poljoprivrednim burzama u Beču i Budmipešti nazivan je „kukuruznim kraljem“. Maks i Moris Graner osnovali su 1880. godine trgovačku tvrtku pod nazivom „Braća Graner“. Zahvaljujući kapitalu „Čakovečke štedionice“ osnovano je 1891. godine dioničko društvo pod nazivom „Čakovečka skladišta“, a namjera je bila pospješiti trgovinu i izvoz poljoprivrednih dobara iz Međimurja.⁵⁴

U drugoj polovici 19. stoljeća počinje i razvoj industrije. Grof Juraj Feštetić u čakovečkom starom gradu uredio je 1858. godine rafineriju i tvornicu šećera s kapitalom od 500 000 forinti što je za ono vrijeme ogroman iznos.⁵⁵ Ivan Kaup sagradio je mlin u Čakovcu 1834. godine koji je predstavljao prvi moderni pogon prerade žitarica, a 1866. godine firma „Hochsinger i

⁴⁹ isto, str.106.

⁵⁰ Zvonimir Bartolić, „Sjevernohrvatske teme VI.“, str.25.

⁵¹ Vladimir Kalšan, „Građansko društvo u Međimurju“, str. 132.

⁵² Branimir Bunjac, Julijana Jahn, Višnja Matotek, Ivana Puzak, Mario Šestak, „Pregled povijesti Međimurja“, str. 98.

⁵³ isto, str.97.

⁵⁴ isto, str.106.

⁵⁵ isto, str.105.

sinovi“ kupuje zgradu te je adaptira u „Tvornicu likera, konjaka, ruma i octa“. ⁵⁶ Armin Kohn, čakovečki Židov i poduzetnik, prvi se počeo baviti masovnijim otkupom jaja te daljnjom preprodajom i trgovinom 1890. godine. Njemačka firma „Tannenbaum-Steinberger“ slala je svoje predstavnike po selima Međimurja koji su izvršavali otkup jaja koja su se onda dalje izvozila u zemlje zapadne Europe (Engleska, Njemačka, Švicarska). ⁵⁷ Jedna od najznačajnijih čakovečkih tvrtki bila je i ona pod nazivom „Braća Strahija“, a bavila se proizvodnjom i prodajom peradi i peradarskih proizvoda (očišćena perad, jaja, guščja jetra, itd...). Osim toga je i izvozila ribu sa jezera Balaton. ⁵⁸ Karlo Strahija je i 1904. godine osnovao tvornicu pjenušca pod nazivom „Međimurska tvornica šampanjca Strahija i kompanjoni“. ⁵⁹ Valja spomenuti i čakovečkog Židova Samuela Bayera koji je početkom 20. st. razvio unosnu djelatnost baveći se izvozom purana u Englesku. ⁶⁰ Elemer Vajda je 1912. godine osnovao tvrtku koja se također bavila otkupom jaja, peradi i divljači te njihovom prodajom, ponajviše u Beč. ⁶¹ I danas postoji tvrtka „Vajda“ i poznata je po proizvodnji svinjetine.

U prvoj polovici 19. stoljeća Međimurje je bilo poznato po proizvodnji svile, no ona je vremenom propala, ponajviše zbog bolesti dudovog svilca 1855. godine. Začetak moderne tekstilne industrije pripisuje se Samuelu Neumannu koji je 1874. godine otvorio pogon za bojenje platna, a nadogradio ga je najmodernijim strojevima 1894. godine. ⁶² „Braća Graner“ otvorili su i tvornicu vrpce i vezica 1919. godine. ⁶³

Graditeljstvo u Međimurju dobiva zamah u drugoj polovici 19. stoljeća. Najpoznatiji graditelj zasigurno je bio Valent Morandini (podrijetlom Talijan). Osnovao je građevinsku tvrtku 1860-ih u Ugarskoj da bi ju postepeno kasnije preselio u Čakovec. Osnovao je ciglanu u Mihovljanu pokraj Čakovca 1884. godine i još jednu u Šenkovcu 1910. godine. Graditeljski poduzetnik Petar Sallon također je otvorio ciglanu u Šenkovcu 1905. godine. ⁶⁴ U Prelogu pak

⁵⁶ isto.str.105-106.

⁵⁷ Vladimir Kalšan, „*Građansko društvo u Međimurju*“, str.121.

⁵⁸ isto, str.121-123.

⁵⁹ Dragutin Feletar, „*Iz povijesti mesne industrije u Čakovcu s posebnim osvrtom na Vajdu*“, Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja, Vol. 11, br. 22, godina 2012., str.128.

⁶⁰ isto, str.128.

⁶¹ isto, str.129.

⁶² Branimir Bunjac, Julijana Jahn, Višnja Matotek, Ivana Puzak, Mario Šestak, „*Pregled povijesti Međimurja*“, str.106.

⁶³ Vladimir Kalšan, „*Građansko društvo u Međimurju*“, str. 118.

⁶⁴ Branimir Bunjac, Julijana Jahn, Višnja Matotek, Ivana Puzak, Mario Šestak, „*Pregled povijesti Međimurja*“, str.107.

je osnovana 1910. godine „Međimurska tvornica cementne robe“, a bavila se proizvodnjom i prodajom razne betonske galanterije.⁶⁵

U Međimurju su i najstarija nalazišta nafte današnje Hrvatske, točnije u Selnici i Peklenici. Prvi, a i najznačajniji, koji se bavio industrijskom eksploatacijom bio je bečki industrijalac Wilhelm Singer. On je započeo s bušenjem 1884. godine.⁶⁶ Kako se nafta prvotno prevozila konjskim zapregama do Murskog Središća u kojem se nalazila željeznička postaja, izgrađen je 1901. godine i prvi naftovod na području Hrvatske u duljini od 4 kilometra. Osim nafte, u Međimurju je postojao i ugljen. Prva rudarska jama ugljena otvorena je 1870. godine u Peklenici, a ozbiljnija se eksploatacija započela je tek nakon Prvog svjetskog rata.⁶⁷ Ljudevit Molnar pak je u listopadu 1893. godine, u Čakovcu, pustio u pogon električnu centralu na čiju razvodnu električnu energiju je bila priključena javna rasvjeta ali i mnoge kuće, trgovine i uredi. Time je Čakovec postao treći hrvatski grad s električnom javnom rasvjetom.⁶⁸

Zbog nepravedne podjele obradive zemlje i zbog guste naseljenosti bilo je mnogo ljudi koji nisu posjedovali nikakvu zemlju. Nakon izgradnje željeznice u Međimurju, veliki broj njih počinje raditi na svim europskim željezničkim prugama kao „štrekari“, odnosno najniži željeznički radnici.⁶⁹ Osim toga, odlazili su Međimurci obavljati svakakve fizičke poslove u europske gradove koji su im dolaskom pruge bili nadohvat ruke. Kada bi se vraćali u Međimurje donosili bi i vijesti iz inozemstva, ponajprije o načinu života u naprednijim zemljama. Tako je Međimurje postalo otvoreno i za „nove ideje“.

Iz svega što smo do sad priložili, jasno je da je gospodarska situacija Međimurja bila koliko toliko dobra, posebice u odnosu na ostatak Hrvatske. Već do početka Prvog svjetskog rata nailazimo na više prisutnih industrijskih grana, velik broj obrtnika te jaki trgovački i novčarski sektor. No usprkos tome, međimurski Hrvati živjeli su teškim i napornim životom. Cjelokupno gospodarstvo u svojim su rukama držali Mađari i mađarski Židovi i u njihovim redovima nalazimo najbogatije ljude Međimurja u ono doba. Osim toga, držali su sve administrativne i činovničke funkcije (i nešto pomađarenih Hrvata). Velika većina međimurskih Hrvata živjela je u siromaštvu ili na granici siromaštva. Njihova svakodnevnica

⁶⁵ Vladimir Kalšan, „*Građansko društvo u Međimurju*“, str.138.

⁶⁶ Branimir Bunjac, Julijana Jahn, Višnja Matotek, Ivana Puzak, Mario Šestak, „*Pregled povijesti Međimurja*“, str.105.

⁶⁷ Vladimir Kalšan, „*Građansko društvo u Međimurju*“, str.147.

⁶⁸ Branimir Bunjac, Julijana Jahn, Višnja Matotek, Ivana Puzak, Mario Šestak, „*Pregled povijesti Međimurja*“, str.105-106.

⁶⁹ Rudolf Horvat, „*Poviest Međimurja*“, str.276.

bila je težak fizički rad (često više poslova), prevelika zaduženost, katastrofalna preraspodjela obradivih površina i stalne migracije (stalne i one privremene). U gospodarskom aspektu, odnos Mađara spram Međimurja uvelike zadovoljava definiciju imperijalizma, a čak i kolonijalizma, dok status Međimurja zadovoljava definiciju kolonije, no tako „teški“ pojmovi se ipak ne rabe zbog činjenice da je Međimurje u ono doba politički i državno sastavni dio Ugarske.

6. HRVATSKI NARODNI POKRET U MEĐIMURJU

Čitajući postojeću literaturu o Međimurju, čovjek bi veoma lako mogao steći dojam da nije bilo nikakvog otpora mađarizaciji od strane međimurskih Hrvata prije početka 20. stoljeća. Na više mjesta mogu se sresti dvije tvrdnje, a to su, da u Međimurju prije početka 20. stoljeća ne postoji hrvatski narodni pokret i da su međimurski Hrvati s vremenom postali „odnarođeni“. Posvetimo se za početak pojmu „odnarođen“ koji je možda i prestrog. On implicira da su međimurski Hrvati vremenom postali otuđeni, da se više nisu osjećali Hrvatima i da su prihvatili novi mađarski nacionalni identitet. Pogledat ćemo rezultate službenih popisa stanovništva, onaj iz 1857. (godine kako bismo vidjeli situaciju prije ponovne uspostave mađarske vlasti u Međimurju) te one iz 1900. i 1910. godine (kako bismo vidjeli situaciju uslijed vrhunca mađarizacije i mađarskih mjera za kulturnu asimilaciju međimurskih Hrvata). Valja napomenuti da su se ispitanici tokom popisa sami izjašnjavali kao pripadnici nekog naroda (prema materinjom jeziku). Prema popisu stanovništva iz 1857. godine Međimurje je imalo 58 721 stanovnika, od kojih 612 Mađara i 517 Nijemaca.⁷⁰ U popisu koji je provela ugarska vlada 31. prosinca 1900. godine ustanovljeno je da Međimurje ima 81 115 stanovnika, od čega 75 663 Hrvata, 4401 Mađara, 689 Nijemaca, 118 Rumunja, 26 Slovaka, 2 Srba i 216 ostalih (većinom Slovenaca).⁷¹ Rezultati popisa iz 1910. godine nam govore da je Međimurje imalo 90 387 stanovnika od čega 82 829 Hrvata, 6766 Mađara, 396 Nijemaca, 22 Slovaka, 8 Rusina, 6 Rumunja, 35 Srba i 325 ostalih.⁷² Ovi popisi nam pokazuju da se apsolutna većina međimorskog stanovništva izjašnjavala Hrvatima, a to nam u određenu ruku umanjuje ukupni dojam „odnarođenosti“.

GODINA	HRVATI	MAĐARI
1857.	98%	1%
1900.	93%	5%
1910.	91%	7%

Tablica 1. Postotak hrvatskog i mađarskog stanovništva u Međimurju

⁷⁰ Branimir Bunjac, Julijana Jahn, Višnja Matotek, Ivana Puzak, Mario Šestak, "Pregled povijesti Međimurja", str.92.

⁷¹ Rudolf Horvat, "Poviest Međimurja", str.278.

⁷² isto

Kada govorimo o hrvatskom narodnom preporodu iz 19. stoljeću, razlikujemo više faza i jasno je da nije riječ o nekom kratkotrajnom procesu. Hrvatski narodni preporod počeo je već sa svojim pripremnim fazama na kraju 18. stoljeća i trajao je do druge polovice 19. stoljeća.⁷³ Na sličan način treba gledati i na hrvatski narodni pokret u Međimurju. I njega možemo podijeliti u faze i ne bi trebali odvajati događanja iz 19. i 20. stoljeća kao zasebne procese. Prema općenitoj definiciji, narodni pokret predstavlja nekakav oblik političkog organiziranja ili djelovanja progresivnih društvenih snaga za stjecanje i konsolidaciju nezavisnosti, odnosno borbu za nacionalno oslobođenje.⁷⁴ Ako ćemo gledati samo situaciju iz druge polovice 19. stoljeća onda ne možemo reći da je u Međimurju postojao neki pravi oblik hrvatskog narodnog pokreta, no sagledamo li sve činjenice od 1861. do 1918. kao jedan duži proces onda možemo i moramo.

6.1. POČETNA FAZA HRVATSKOG NARODNOG POKRETA U MEĐIMURJU

Za prvu, odnosno početnu fazu hrvatskog narodnog pokreta u Međimurju odredit ćemo razdoblje od ponovne uspostave mađarske vlasti 1861. godine do početka 20. stoljeća.

Ponovnim preuzimanjem uprave 1861. godine, Mađari su dali skinuti sve ploče sa hrvatsko-njemačkim nazivima mjesta te ih zamijenili mađarskim. Međimurci su zbog toga demonstrirali, a uoči 7. rujna sve su ih poskidali i porazbijali što je veoma jasan čin i pokazatelj otpora.⁷⁵ Stjepan Mlinarić, nećak Štefa Mlinarića (sudionika hrvatskog narodnog preporoda), organizirao je proslavu 1000. obljetnice ćirilo-metodske misije 1863. godine u Donjoj Dubravi, Donjem Vidovcu i u Prelogu. Riječ je o crkvenoj manifestaciji, a ona nije bila samo hrvatska nego i slavenofilska. Mađari su panslavizam smatrali puno većom preprekom za svoje ciljeve od "hrvatstva" (što je i normalno uzme li se u obzir broj slavena u i oko Ugarske) te kasnije više nisu dozvoljavali održavanje sličnih manifestacija. Vremenom se svakog tko je bio „problematičan“ nazivalo Ćiril-Metodovim apostolom ili jednostavno panslavistom.⁷⁶ Stjepan Mlinarić u to je vrijeme bio kanonik Hrvatskog svetojeronimskog zavoda u Rimu, a značajan je za ovo razdoblje zbog svog rada „*Crtice iz Međimurja*“ koji je izašao 1876. godine. U svom radu iznosi neka kulturološka, socijalna, etnografska, povijesna i

⁷³ hrvatski narodni preporod. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 14. 9. 2020. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26455>>.

⁷⁴ *Politička enciklopedija*, str.619.

⁷⁵ Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VI.*“, str.57-58.

⁷⁶ isto, str.58.

gospodarska zapažanja za Međimurje. Kritizira sve veće uvođenje mađarskog jezika u nastavu te uočava njegovu štetnost za međimurske Hrvate.⁷⁷

Zanimljiv povijesni izvor predstavljaju nam varaždinske novine „*Pučki prijatelj*“. Počinju izlaziti kao tjednik 1867. godine u Varaždinu, a izdavale su ih pristaše Narodne stranke. Izlazile su do 1877. godine. U broju 29, koji je izašao 23. srpnja 1868. godine, nailazimo na izvještaj nepotpisanog suradnika „*Pučkog prijatelja*“ iz Međimurja. Javlja da je u Međimurje, 20. srpnja, stigao „viši ravnatelj školah“ iz Ugarske te da je jako nezadovoljan zbog činjenice da nitko od učenika i učitelja (osim jednog u cijelom Međimurju) ne zna govoriti mađarski jezik, a tom prigodom su poslani i nove knjige. Naglašava da je mali broj ljudi kupio te knjige, a da većina nije htjela ili nije mogla kupiti knjige te da su ih oni dobili besplatno. Ovdje je važno uočiti da veći dio ljudi nije htio kupiti knjige, što nam jasno pokazuje da je dobar dio ljudi pružao otpor provedbi mađarizacije u školstvu. Na kraju dopisa saznajemo da nadalje sve školske knjige za Međimurje moraju biti tiskane u Budimu, a ne kao do sad u Zagrebu („lirske“).⁷⁸ Nailazimo na zanimljivost u broju 19, koji je izašao 2. lipnja 1870. godine. U tom broju piše da je u Budimpeštu otišla deputacija iz Međimurja sa zahtjevom pripojenja Varaždinskoj županiji, a uz to piše da je to jasna želja međimorskog naroda.⁷⁹ U Murskom Središću pak je 13. prosinca 1872. godine održana sjednica školskog odbora, a na njoj je odlučeno da će se svi budući zapisnici, kao i svi financijski dokumenti škole, voditi na hrvatskom jeziku. Osim toga odlučeno je i da će se uspješne i siromašne učenike pomagati besplatnim knjigama i školskim priborom, da će škola urediti vrt kako bi se učenike podučavalo voćarstvu te da će se osnovati školska knjižnica koja će imati i nekoliko hrvatskih knjiga i bar jedne hrvatske novine.⁸⁰ Skupina seljaka i „majstora“ osnovala je 1873. godine čitaonicu u Donjoj Dubravi, a u njoj se učio prvenstveno hrvatski jezik i ponešto mađarskog. To saznajemo ponovno iz dopisa „*Pučkom prijatelju*“. Ovdje bi trebali i spomenuti Hrvatsko književno društvo Svetog Jeronima u Donjoj Dubravi koje je 1872. godine imalo 15 članova. Povjerenik tog društva bio je župnik Donje Dubrave, Mijo Legin.⁸¹ Mađarski list „*Reforma*“ izdao je 1872. godine članak pod nazivom „*Čije je Međimurje?*“. Objavio ga je još jedan mađarski list, „*Mađarska država*“ („*Magyar allam*“), a služio je naravno za dokazivanje pripadnosti Međimurja Ugarskoj. „*Pučki prijatelj*“ iste godine objavljuje članak anonimnog

⁷⁷ Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VI.*“, str.58.-59.

⁷⁸ „*Pučki prijatelj*“, god. 2, Varaždin, br.29, 23.7.1868.

⁷⁹ „*Pučki prijatelj*“, god. 4, Varaždin, br.19, 2.6.1870.

⁸⁰ Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VI.*“, str.59.

⁸¹ isto, str.59.-60.

autora iz Male Subotice u Međimurju, a u njemu osporava legitimitet mađarskog zaposjedanja Međimurja.⁸²

Spomenuti članak bio je direktan povod za izdavanje čitave brošure 1873. godine u Velikoj Kaniži pod imenom „*A Murakőzi kerdes*“ („*Međimursko pitanje*“), autora Lajosa Bartofia. Brošura je u svom glavnom dijelu posvećena crkvenoj jurisdikciji Zagrebačke nadbiskupije u Međimurju.⁸³ Autor opravdava zahtjev saborskog zastupnika za Međimurje, Imbre Sabe, da se Međimurje odvoji od Zagrebačke nadbiskupije i priključi Subotiškoj (Szombathelyskoj). Zanimljivo, u brošuri iznosi podatak da je u Međimurju između između 7 ili 8 svećenika prožetih mađarskim nacionalnim duhom, a da su svi ostali u postojeće 22 župe iliri i panslavisti.⁸⁴ Usput rečeno, zahtjev koji je Imbro Sabo uputio ugarskoj vladi dobio je odgovor o obliku članka u „*Pučkom prijatelju*“ 21. listopada 1872. godine. Autor je i ovaj put nepotpisan, a oštro kritizira zahtjev za odvajanjem Međimurja iz jurisdikcije Zagrebačke nadbiskupije, a čak i piše da međimurski Hrvati jasno žele povratak pravoj domovini Hrvatskoj.⁸⁵ Bartofi u svojoj brošuri kritizira i školstvo u Međimurju. Kako smo već ranije naveli, 1870-ih školstvo je još „hrvatsko“, a Mađari su taj problem riješili veoma efikasno, otvarajući učiteljsku školu u Čakovcu, čime su spriječili dolazak učitelja školovanih u Hrvatskoj (a samim time i hrvatski nastrojenih). Bartofi također smatra da je velika greška to što su u trenutku pisanja brošure natpisi na željezničkim kolodvorima po Međimurju (Kotoriba, Kraljevec i Čakovec) još uvijek hrvatski. Bartofieva brošura jasan je pokazatelj da Mađari nisu bili zadovoljni učincima mađarizacije i svih donesenih mjera. Međimurje u tom trenutku ni po kojem kriteriju nije pokazivalo da je mađarska pokrajina.⁸⁶ Zbog toga će Mađari u svom pristupu postajati sve agresivniji i pritisak na međimurske Hrvate će do početka Prvog svjetskog rata biti sve teži i teži.

Pokazali smo nekoliko primjera koji su potvrdili da je u Međimurju u drugoj polovici 19. stoljeća ipak bilo određenog otpora mađarizaciji hrvatskog stanovništva. Prema samome kraju stoljeća, intenziviranjem mađarizacije, posljednju zaštitu hrvatskom narodnom duhu pružiti će hrvatsko svećenstvo (propovijedima, kroz rad zborova i slično...) te jurisdikcija Zagrebačke nadbiskupije u Međimurju, što je usporilo mađarski utjecaj na preostale konfesionalne škole. Izdvojiti ćemo i neke svećenike koji su svojim djelovanjem pružali stanovit otpor

⁸² Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VI.*“, str.70.

⁸³ isto, str.71.

⁸⁴ isto, str.72.

⁸⁵ isto, str.73.

⁸⁶ isto, str.75.

mađarizaciji. Stjepan Šadl, župnik u Macincu, doveo je iz Zagreba časne sestre milosrdnice kako bi predavale u školi, no Mađari su ih ubrzo otjerali. Ivan Ivko, župnik iz Štrigove, također je imao problema s mađarskim vlastima zbog podizanja hrvatskog narodnog duha u svom radu. Tu su i Mihalj Gašparlin iz Gornjeg Mihaljevca te Zvonimir Jurak iz Svetog Jurja na Brijegu. Gašparlin je štampao veliki i mali katekizam za međimurske pučke škole kako bi spriječio nametanje mađarskih katekizama, a Jurak je i zbog svog prohrvatskog djelovanja završio u zatvoru u Segedinu 1902. godine.⁸⁷

6.2. PUNA FAZA HRVATSKOG NARODNOG POKRETA U MEĐIMURJU

Za drugu, odnosno punu fazu hrvatskog narodnog pokreta u Međimurju odredit ćemo razdoblje od samog početka 20. stoljeća do 1918. godine. Ovo razdoblje je vrhunac mađarizacije, a mađarske vlasti su progonile bilo kakvo očitovanje hrvatstva pod krinkom borbe protiv panslavizma. Zabranjivane su hrvatske propovijedi i pjesme, a i unošenje hrvatskih knjiga i novina u Međimurje.⁸⁸ Mađarske vlasti sudski su gonile i zatvarale mnoge svećenike i laike. No ovo razdoblje je i vrhunac anti-mađarskog raspoloženja međimurskih Hrvata i možemo govoriti o puno ozbiljnijem narodnom pokretu u odnosu na drugu polovicu 19. stoljeća.

Većina međimurskih Hrvata do ovog je razdoblja već upala u neku vrstu političke pasivnosti i indiferentnosti, no to nije odraz nacionalne amnezije već je direktna posljedica strogog načina vladanja Mađara. Međimurski Hrvati nisu imali mogućnost sudjelovanja u političkim procesima, bili su veoma neobrazovani, a međimurske škole vremenom su se pretvorile u najobičnije tečajeve mađarskog jezika. U takvim okolnostima posvetili su svaku misao egzistencijalnim problemima, odnosno radu i ničem drugom. Od razgovora o politici ili hrvatstvu nisu imali nikakve koristi, već naprotiv, velike probleme.

Ne možemo ozbiljno govoriti o ovoj temi ako ne spomenemo i krivicu Hrvata južno od Drave i njihov stav prema samom Međimurju. U više od pola stoljeća mađarske vlasti u Međimurju, malo je toga učinjeno iz Hrvatske, a Međimurci su s vremenom izgubili nadu za bilo kakvom pomoći. Međimurje se do početka 20. stoljeća spominjalo u hrvatskim listovima samo sporadično i s vremena na vrijeme, a isto tako, političari su spominjali Međimurje samo za skupljanje jeftinih bodova. Postoji dojam da se hrvatska javnost pomirila gubitkom

⁸⁷ Rudolf Horvat, "Poviest Međimurja", str.277.

⁸⁸ Zvonimir Bartolić, "Sjevernohrvatske teme VI.", str.76.

Međimurja još od Hrvatsko-ugarske nagodbe. Kako bi jasnije ukazali na taj problem, ponovno ćemo povući paralelu sa primjerom Istre i istarskih Hrvata. Već spomenuta Družba svetog Ćirila i Metoda utemeljena je i uzdržavana skupljanjem novaca po cijeloj Hrvatskoj, a ta metoda pokazala se itekako uspješnom. Antun Radić predlagao je pokretanje edicije „*Međimorska zorja*“, odnosno više manjih knjižica koje bi služile za kulturnu, političku i gospodarsku prosvjetu međimurskih Hrvata, a za taj cilj je i predložio da se počnu skupljati novci po čitavoj Hrvatskoj, baš kako je bilo učinjeno i za istarske Hrvate. U dvije godine uspio je sakupiti svega 1400 filira, odnosno 14 kruna, a taj iznos nije bio ni dovoljan za jednu godišnju pretplatu na bilo koji dnevni list u Hrvatskoj (npr. godišnja pretplata riječkog „*Novog lista*“ iznosila je 20 kruna).⁸⁹

Hrvatski narodni preporod u 19. stoljeću nije značajnije zahvatio i Međimurje. Zato je novi val Hrvatskog narodnog pokreta u Hrvatskoj, posebice nakon pada režima Khuena Hédervárya 1903. godine, prešao rijeku Dravu i zahvatio Međimurje koliko god se Mađari borili protiv toga. Veliku zaslugu za to imaju i novine „*Naše pravice*“ koje je u Varaždinu 1904. godine počeo izdavati doktor Pero Magdić. Od svih postojećih novina, baš ove su davale najviše prostora situaciji u Međimurju i uzmemo li u obzir da nikad nije ostvarena ideja o pokretanju nekog hrvatskog lista u Međimurju, „*Naše pravice*“ su najbliže tome. Već u prvom broju, koji je izašao 4. veljače 1904. godine, sam Pero Magdić najavljuje čitateljstvu da će list voditi posebnu brigu i o međimurskim Hrvatima. I ne samo to, već nailazimo na dva dodatna feljtona koji se dotiču Međimurja („*Treba da već jedanput progledamo-Rieč našim Međimurcem*“ i „*Slika (kip) Međimurja u sadašnjosti*“).⁹⁰ Od trećeg broja koji je izašao u četvrtak, 3. ožujka 1904. godine, redovno se pojavljuje i dopis iz Međimurja. U ovom konkretnom primjeru, autor (potpisan kao „*Medjumurski Hrvat*“) objašnjava situaciju u Međimurju i naglašava da val narodnog pokreta nije zaobišao Međimurje. On također poručuje izdavačima da ne brinu što je prvi broj novina zaplijenjen u Međimurju (što smo ranije i naveli), te da će ih ubuduće Međimurci sami nabavljati kada budu dolazili na sajmove u Varaždin četvrtkom i nedjeljom. Isto tako, dobivamo informacije o sudskim procesima protiv dvoje međimurskih svećenika. Prvi je Zvonimir Jurak, za kojeg smo već ranije rekli da je bio zatvaran, a ovaj put bio je osumnjičen za poticanje naroda na bunu tokom propovijedi i da je na livadi pred tridesetoro ljudi govorio o događajima u Hrvatskoj. Uspio je izbjeći osudu, ali je naknadno osuđen za nepoštivanje suda te je morao platiti kaznu od 200 kruna.

⁸⁹ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918*“, str.288.

⁹⁰ „*Naše pravice*“, god. I.,Varaždin,4.2.1904.,br.1

Teodor Peterka, kapelan u Štrigovi, osuđen je na 3 mjeseca zatvora jer je 16. kolovoza 1903. godine u jednoj gostionici održao zdravicu: „*Mi se gospodo ovdje veselimo dok naša braća u Hrvatskoj krvare i plaču*“.⁹¹ U listu „*Naše pravice*“ objavljavani su i vrijedni podlisci iz hrvatske povijesti, a od njih ćemo izdvojiti „*Povjest Međumurja*“ Rudolfa Horvata. Prvi feljton izašao je u sklopu broja 51, 13. prosinca 1906. godine.⁹² Obuhvaćao je cjelokupnu povijest Međumurja, sve od dolaska Hrvata pa do hrvatsko-ugarske nagodbe 1867. godine. Posljednji feljton „*Povjest Međumurja*“ izašao je u sklopu broja 27, 25. lipnja 1908. godine.⁹³ „*Naše pravice*“ izlazile su sve do početka Prvog svjetskog rata 1914. godine i u njima se sve do kraja moglo čitati o Međumurju, a prema onome što smo iz njih izdvojili, jasno je zašto su ih Mađari strogo zabranjivali. Pero Magdić je također uređivao šaljivi list „*Štefek z mustači*“, a i u njemu se spominjalo Međumurje.

U nešto manjoj mjeri, ali ipak zadovoljavajuće, spominjalo se Međumurje i u novinama „*Hrvatske pravice*“, koje su počele izlaziti 1907. godine, također u Varaždinu, sve do 1911. godine. Izdvojiti ćemo, radi primjera, broj 9, iz 4. ožujka 1911. godine, u kojem se govori o mađarskoj bahatosti i nečovječnosti u načinu vladanja nad Međumurjem.⁹⁴ Također, u broju 27 koji je izašao 8. srpnja 1911. godine, piše da je mađarski pritisak na međimurske Hrvate brutalniji nego li bilo gdje na svijetu.⁹⁵ Isto tako, u Varaždinu su od 1918. godine počele izlaziti i novine pod nazivom „*Volja naroda*“ i od samog početka u njima se govori o prilikama u Međumurju. Dati ćemo neke primjere u kasnijim dijelovima rada, kada budemo govorili o događajima iz 1918. godine.

Početak 20. stoljeća, hrvatski narodni pokret u Međumurju dobio je veliki zamah pojavom nove generacije mladih i nacionalno osvještenih svećenika školovanih u Zagrebu. Među njima se ističu Ignacije Lipnjak, Ivan Kuhar, Stjepan Možar, a i njavažniji od njih, Luka Purić i Juraj Lajtman.⁹⁶ Tu je i štrigovski kapelan Ivan Capanec koji je 1906. godine u Velikoj Kaniži osuđen na godinu dana zatvora zbog poticanja na pobunu protiv Mađara (kazna je kasnije smanjena na 6 mjeseci).⁹⁷ Sudska parnica u Velikoj Kaniži pokrenuta je 1912. godine i protiv kotoripskog kapelana Nikole Švigira. Bio je optužen za poticanje na mržnju protiv Mađara jer je djecu učio pozdravljati sa Hvaljen Isus i Marija pod obrazloženjem da su u Hrvatskoj, a ne

⁹¹ „*Naše pravice*“, god. I., Varaždin, 3.3.1904., br.3.

⁹² „*Naše pravice*“, god. III., Varaždin, 13.12.1906.

⁹³ „*Naše pravice*“, god. V., Varaždin, 25.6.1908., br.27

⁹⁴ „*Hrvatske pravice*“, god. V., Varaždin, 4.3.1911., br.9

⁹⁵ „*Hrvatske pravice*“, god. V., Varaždin, 8.7.1911., br.27

⁹⁶ Rudolf Horvat, „*Poviest Međumurja*“, str.277.

⁹⁷ Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VI.*“, str.76.

u Mađarskoj.⁹⁸ Na kraju je osuđen na 14 dana zatvora i 100 kruna novčane kazne, a u slučaju da kaznu nije mogao podmiriti dobio bi dodatnih 15 dana zatvora.⁹⁹ U nastavku ćemo posebno izdvojiti četvoricu najznačajnijih pripadnika međimurskog narodnog pokreta.

6.3. JURAJ LAJTMAN

Juraj Lajtman rođen je 15. travnja 1882. godine u Vratišincu. U Zagrebu je završio gimnaziju, bogosloviju i pravne znanosti. U Kotoribi je obnašao dužnost župnika od 1909. do 1916. godine, a prije toga je bio svećenik u Draškovcu (Međimurje) i u Daruvaru. Predstavljao je iznimno važan faktor za hrvatski nacionalni pokret u Međimurju. U Kotoribi je osnovao pjevački zbor i na njemu je često govorio o događanjima u Hrvatskoj.¹⁰⁰ U svojoj je župi osnovao i dramsku grupu, a poticao je osnivanje istih i po drugim selima. Zaslužan je za utemeljenje vjeresijske udruge. U njoj su članovi, uz veoma niske kamate, mogli posuđivati novac. Do tad su se seljaci jako često zaduživali kod lihvara. Osnovao je i zadružnu trgovinu.¹⁰¹ Lajtman je zajedno sa Vinkom Žgancem pokrenuo i uređivao „*Kalendar katoličkog pučkog saveza*“ od 1910. do 1913. godine. Bio je suradnik „*Katoličkog lista*“ u kojem je često pisao o prilikama u Međimurju. Već je 1908. godine napisao članak „*Otcjepljenje Megjumurja*“ u kojem se strogo protivio priključenju Međimurja Subotičkoj biskupiji i odcjepljenju od Zagrebačke nadbiskupije. U njemu je tvrdio da u župama u kojima svećenici drže propovijedi na mađarskom jeziku vjernici ništa ne mogu razumjeti, a eventualno odcjepljenje Međimurja od Zagrebačke nadbiskupije u crkvenom pogledu bio bi čin nasilja nad vjernicima.¹⁰² Pomagao je seljacima savjetima za uspješnije iskorištavanje poljoprivrednih dobara. Primjerice u novinama „*Muraköz*“ objavio je članak o važnosti vođenja brige o kravama i održavanju livada za njihovu ishranu.¹⁰³ Zajedno sa Ignacom Lipnjakom i Ivanom Kuharom sastavio je i objavio 1912. godine molitvenik za međimurske Hrvate „*Jezus ljubav moja*“. Taj molitvenik je veoma bitan za narodni pokret u Međimurju jer je pisan mješavinom hrvatskog književnog i hrvatskog kajkavskog jezika.¹⁰⁴ Zbog svog djelovanja Lajtman je ubrzo postao meta Mađara. Viktor Pataki objavio je 1912. godine

⁹⁸ Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VI.*“, str.81.

⁹⁹ isto, str.84.

¹⁰⁰ Rudolf Horvat, „*Poviest Međimurja*“, str.278.

¹⁰¹ Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VI.*“, str.82.

¹⁰² isto, str.83.

¹⁰³ „*Muraköz*“, god. XXVIII, Čakovec, 19.3.1911., br.12.

¹⁰⁴ Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VI.*“, str.83.

članak u „*Muraközu*“ u kojem je optužio Lajtmana da je ilirizirao međimurske hrvate sa hrvatskim propovjedima i pjesmama, da osniva jugoslavensku državu, da zastupa trijalizam (što je Mađarima jako smetalo jer nisu podržavali ideju državne posebnosti Slavena u Monarhiji) te da širi Magdićeve „*Naše pravice*“ i Supilov „*Novi list*“. Lajtman je tužio Patakija i parnica je održana 1914. godine u Pečuhu.¹⁰⁵ Naravno, Lajtman je izgubio. Pogledajmo kako je „*Muraköz*“ 1918. godine pisao o Lajtmanu: „*Kak hudi duh dimo se navraća, tak i Lajtman Gyorgy iz Zagreba sploh hodi skušavati vu Medjimurje....Samo neznamo, zakaj je došel Lajtman iz Zagreba, njega nišči ne željej! Njega netreba pri nas niti jednu vuru...*“¹⁰⁶ Članak navodi da je Lajtman škola za ostale koji žele izgubiti župu poput njega pri čemu se misli na činjenicu da je Lajtman morao napustiti Kotoribu 1916. godine zbog pritiska Mađara.

6.4. LUKA PURIĆ

Jedan od najaktivnijih i najvažnijih pripadnika narodnog pokreta u Međimurju zasigurno je Luka Purić. Rođen je 10. Listopada 1881. godine u Hodošanu. Dolazi iz relativno imućne i ugledne seoske obitelji. Pošto je gimnazija u Velikoj Kaniži bila popunjena, upisao je onu u Keszthelyu gdje je završio šest razreda. Nakon toga pohodio je zagrebačko sjemenište i postao bogoslov. Postao je svećenik 1904. godine, a prvo je obnašao funkciju kapelana u zagrebačkom Gaju. Uspio je dobiti mjesto u Štrigovi 1905. godine, a tamo je ostao do 1911. godine. Na kratko je prebačen u Sveti Martin na Muri. O tome izvještava i 22. broj „*Muraköza*“ iz 28. svibnja 1911. godine. Zanimljivo, članak ga prikazuje pozitivno, kao „domaćeg sina“ koji je izvrsni i nagrađivani poznavatelj mađarskog jezika.¹⁰⁷ Iste godine postao je župnik u Belici. Početkom Prvog svjetskog rata 1914. godine, unovačen je kao vojni svećenik. Zbog teške bolesti vratio se nakon tri mjeseca u Belicu. Umro je u bolnici u Grazu 3. prosinca 1914. godine od raka želuca.¹⁰⁸

Luka Purić bio je prava pokretačka sila međimurske narodne inteligencije i svojim radom zadužio je hrvatski narodni pokret u Međimurju. Još dok je bio bogoslov u zagrebačkom sjemeništu, osnovao je „međimurski klub bogoslova“. U njemu je cijela generacija međimurskih svećenika sastavila opće smjernice svog budućeg nacionalnog djelovanja u

¹⁰⁵Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VI.*“, str.85.

¹⁰⁶„*Muraköz*“, god. XXXV, Čakovec, 13.1.1918., br.2.

¹⁰⁷„*Muraköz*“, god. XXVIII., Čakovec, 28.5.1911., br.22

¹⁰⁸Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VI.*“, str.15.-16.

Međimurju.¹⁰⁹ Već u to doba započinje svoj rad u narodnom pokretu. Feljton „*Slika (kip) Medjumurja u sadašnjosti*“ u „*Našim pravicama*“, koji smo ranije spomenuli, pisao je upravo on. Nakon što je izlazio četiri broja, feljton je nadopunjen i objavljen iste godine kao knjiga pod naslovom „*Kako je našoj hrvatskoj braći u Medjumurju*“. Knjiga u šest poglavlja temeljito prikazuje prilike međimurskih Hrvata pod mađarskom vlašću, a posebnu pažnju daje hrvatskom jeziku koji je u tom trenutku potpuno izbačen iz javnog života, sve više i iz crkve, a uviđa i pogubnost takvog razvoja situacije.¹¹⁰ Mađarske su vlasti naravno knjigu zabranile u Međimurju, a zanimljivo, njih je raspačavao Purićev brat Melko.

Odmah po prestanku izlaženja feljtona „*Slika (kip) Medjumurja u sadašnjosti*“ počinje izlaziti novi Purićev feljton pod nazivom „*Put k slobodi i sreći*“. Točnije, u broju 5 koji je izašao 2. travnja 1904. godine s podnaslovom „*Razgovor s medjumurskim Hrvatima*“. Opisuje tužnu situaciju u kojoj se nalaze međimurski Hrvati i direktno njima obećava da će im objavama u „*Našim pravicama*“ probati pomoći: „*Dragi narode, odlučio sam da ti sve ovo, što je potrebno znati za borbu oko narodnog oslobodjenja, zakone državne, prava narodna i sredstva i načine dozvoljene i moguće za popravak gospodarstvenog položaja, sve to da ti razložim u ovim lijepim novinama...*“¹¹¹ Ova serija feljtona također je objavljena kao knjiga, pod nazivom „*Put k slobodi i sreći*“. U prvom dijelu knjige govori o povijesti Hrvata i Međimurja dok je drugi dio posvećen gospodarstvu. U drugom dijelu knjige potiče osnivanje seljačkih zadruga i štedionica po uzoru na neke njemačke, kako bi se seljaci riješili lihvara i velike prezaduženosti zbog koje je ionako velik broj ljudi odselio.¹¹² Isto tako, ukazuje na gospodarsko ropstvo Hrvata u Međimurju i dominaciju Mađara u tom pogledu.

U 36. broju „*Naših pravica*“ iz 1904. godine počinje izlaziti treća serija Purićevih feljtona pod nazivom „*Živila Hrvatska! Napried u Medjumurje!*“¹¹³ I ova je izdana kao knjiga u istom nazivu. Riječ je o povijesnoj pripovjetci Međimurja u kojoj su središnji likovi obitelj Zrinskih. Knjiga ima i književnu vrijednost, a na vješt način iznosi povijesnu argumentaciju međimurske pripadnosti Hrvatskoj.

U devetom broju „*Naših pravica*“ iz 1905. godine počeo je izlaziti i četvrti Purićev feljton pod nazivom „*O ljubavi domovine*“.¹¹⁴ Ostali dijelovi istog feljtona nisu više izlazili u

¹⁰⁹ Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VI.*“, str.18.

¹¹⁰ isto, str.19.

¹¹¹ „*Naše pravice*“, god. I., Varaždin, 2.4.1904., br.5.

¹¹² Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VI.*“, str.24.-25.

¹¹³ „*Naše pravice*“, god. I., Varaždin, 24.11.1904., br.36.

¹¹⁴ „*Naše pravice*“, god. II., Varaždin, 2.3.1905., br.9.

novinama no on je iste godine tiskan u obliku još jedne knjige pod nazivom „*O ljubavi Domovine. Ban Jelačić i godina 1848.*“. U prvom dijelu knjige Purić veliča i idealizira hrvatsku domovinu, dok se u drugom dijelu ponovno vraća povijesti, točnije prelasku bana Jelačića preko Dravskog mosta kod Varaždina i uspjesima hrvatske vojske u ratu sa Mađarima 1848. godine.

Treba naglasiti da je Purić sve feljtone objavio pod raznim šiframa („Rodoljub iz Hrvatske“, „Hrvat iz Međumurja“, itd...) kako bi, naravno, izbjegao probleme i progone. Pisao je i članke za „*Katolički list*“, a objavio je i mnoštvo pjesama. Nažalost, Purić nije doživio odcjepljenje Međimurja od Mađarske.

Slika 3. Luka Purić

6.5. VINKO ŽGANEC

Još jednu veliku ličnost hrvatskog narodnog pokreta u Međimurju predstavlja Vinko Žganec. Rođen je 22. siječnja 1890. godine u Vratišincu. Završio je osnovnu školu u rodnom selu, a potom je nastavio školovanje u Varaždinu gdje je završio prva tri razreda gimnazije. Nakon toga polazio je Gornjogradsku zagrebačku gimnaziju od četvrtog do šestog razreda, a sedmi i osmi razred završio je u nadbiskupskom liceju. Završio je bogosloviju na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu 1914. godine, a istovremeno se posvetio intenzivno glazbi. Od 1915. pa do 1917. godine bio je kapelan u dvije zagrebačke župe (župa Svetog Petra i župa Svetog Ivana) nakon čega je imenovan župnikom u Dekanovcu. Bio je župnik do 1921. godine, a u međuvremenu je završio i Pravni fakultet u Zagrebu stekavši titulu doktora prava. Žganec se oženio 31. prosinca 1921. godine i na taj način je napustio svećeničko zvanje.¹¹⁵

Vinko Žganec već je u studentskim danima započeo sa književnim radom i prikupljanjem hrvatskih pučkih pjesama. Tokom 1906. i 1907. godine bio je suradnik hrvatskog časopisa za mlade „*Pobratima*“. Istovremeno je uređivao i đачki časopis „*Nada*“.¹¹⁶

Žganec je dao svoj najveći doprinos hrvatskom narodnom pokretu u Međimurju tokom 1908. godine svojom političkom publicistikom. Pod pseudonimom „*Mesopotamski*“ napisao je seriju od čak 23 feljtona. Izlazili su u listovima „*Hrvatsko pravo*“ i „*Hrvatstvo*“. Oni iz „*Hrvatskog prava*“ izlazili su pod naslovom „*Medjumurje spava*“, a oni iz „*Hrvatstva*“ pod naslovom „*Gornje Medjumurje*“.¹¹⁷ Njegovi feljtoni analiziraju socijalne i političke prilike u Međimurju. Osim što čitateljima daje na uvid kompletnu situaciju Međimurja, žestoko kritizira mađarsku vlast i mađarske mjere za denacionalizaciju međimurskih Hrvata. Često napada novine „*Muraköz*“ zbog njihove uloge u mađarizaciji međimurskih Hrvata, te zbog izrazito iredentističkih i šovinističkih stavova usmjerenih protiv hrvatskog jezika i kulture. Iste godine zapisao je i pučku pjesmu iz rodnog Vratišinca „*Megla se kadi, hajdina cvete*“ što možemo smatrati početkom njegovog etnomuzikološkog rada koji mu je, uz skladateljske i pravne aktivnosti, predstavljao glavnu životnu okupaciju do kraja života. Od 1911. godine surađuje sa, onovremeno, najpopularnijim hrvatskim glazbenim časopisom „*Sveta Cecilija*“. U časopisu „*Hrvatska prosvjeta*“ pisao je o svim kulturnim problemima koji su mučili Hrvate iz Ugarske. Kako smo već i ranije spomenuli, zajedno sa Jurjem Lajtmanom pokrenuo je 1910. godine „*Kalendar Katoličkog pučkog saveza Hrvata u Mađarskoj*“. Tokom 1916.

¹¹⁵ Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VII.*“, str.66.-67.

¹¹⁶ isto, str.68.

¹¹⁷ isto, str.70.

godine objavio je zbirku „*Hrvatskih pučkih popijevaka iz Međimurja*“, a unatoč ratnim neprilikama izazvao je oduševljenje među kulturnom i glazbenom javnosti hrvatske.¹¹⁸ Ta zbirka kasnije će poslužiti za dokazivanje teritorijalne pripadnosti Međimurja Hrvatskoj tokom mirovnih pregovora nakon završetka Prvog svjetskog rata. Sam Žganec je bio jedan od članova povjerenstva za utvrđivanje granice sa Mađarskom.

Slika 4. Vinko Žganec

¹¹⁸ Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VII.*“, str.68.

6.6. IVAN NOVAK

Zanimljivo je primijetiti da su svi istaknuti sudionici hrvatskog narodnog pokreta u Međimurju bili svećenici, a idući o kojem ćemo govoriti dolazi iz redova laika. Riječ je o Ivanu Novaku, nepobitnom predvodniku hrvatskog narodnog pokreta u Međimurju i narodne inteligencije Međimurja nakon prerane smrti Luke Purića.

Ivan Novak rođen je 22. svibnja 1884. godine u Macincu. Osnovnu školu završio je u rodnom Macincu, a potom se upisao u (mađarsku) građansku školu u Čakovcu. Tamo je bio izuzetno nezadovoljan zbog uvreda i nepravdi koje su hrvatski učenici doživljavali zbog nepoznavanja mađarskog jezika te se ubrzo upisao u hrvatsku gimnaziju u Varaždinu. Tu je ostao do petog razreda kada je odjednom izbačen iz škole. Upisao je potom peti razred Donjogradske gimnazije u Zagrebu ali niti tamo nije uspio završiti godinu. Izbačen je iz svih hrvatskih škola.¹¹⁹ Nakon žalbe uspio je ipak maturirati na bjelovarskoj gimnaziji.

Tokom 1904. i 1905. godine živio je u Budimpešti i pod pseudonimom Ivan Hudić izdavao je i uređivao socijalističke listove „*Crvena sloboda*“ i „*Socijalist*“. Sudjelovao je i na protestnom zboru slavenskih naroda u Budimpešti 12. veljače 1905. godine, a na njemu je i držao govor u obranu Maksima Gorkog.¹²⁰

Napisao je članak „*Kako nas odnarodjuju*“ koji je izašao u šestom broju „*Naših pravica*“ iz 1904. godine. U njemu kritizira stav Hrvata prema Međimurju i njihovo (ne)djelovanje. Osim toga govori o mađarskom potiskivanju hrvatskog jezika te o činjenici da je najveći adut mađarizacije u Međimurju školstvo i utjecaj na najmlađe.¹²¹

Novak je 1907. godine upisao pravo u Zagrebu, a već iduće godine postao je predsjednik „*Hrvatske napredne omladine*“ te urednik „*Hrvatskog đaka*“. Bio je jedan od prognanih studenata 1908. godine te je završio u Pragu. I tamo je ostao aktivan pa je primjerice na Kongresu naprednog slavenskog đastva govorio u ime Hrvata.

Za vrijeme Prvog svjetskog rata uređivao je „*Glas Slovenaca, Hrvata i Srba*“, a u njemu je objavio mnogobrojne članke. Nakon Prvog svjetskog rata bio je zadužen za organiziranje političkog, prosvjetnog i kulturnog života u Međimurju. Uvodio je hrvatski jezik u javni život, a pokrenuo je i „*Medjimurske novine*“ i „*Glas Zagorja i Međimurja*“. Podupirao je školovanje

¹¹⁹ Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VII.*“, str.7.

¹²⁰ isto, str.8.

¹²¹ „*Naše pravice*“, god. I., Varaždin, 21.4.1904., br.6.

slikara Ladislava Kralja Međimurca, skladatelja Josipa Štolcera Slavenskog, a pomogao je i Vinku Žgancu pri njegovom skupljanju i objavljivanju hrvatskih pučkih pjesama. Zahvaljujući njegovom radu nastao je čakovečki (odnosno međimurski) kulturni krug.¹²²

Za hrvatski narodni pokret u Međimurju najvažniji su njegove brošure „*Istina u Međumurju*“ iz 1907. godine i „*Samoodređenje naroda i Mađari*“ iz 1918. godine.

U Splitu su 29. rujna 1907. godine održane velike pravaške manifestacije za Međimurje i Zadar. Upravo te manifestacije su potakle Novaka da napiše „*Istinu u Međumurju*“. Prigovarao je pravaškoj koncepciji narodne borbe i iznio je svoje viđenje i svoje prijedloge za stvaranje dugoročnog političkog programa za eventualno oslobođenje Međimurja. Novak daje zapravo veoma pesimističnu i negativnu sliku o situaciji u Međimurju. Izrazito je kritizirao međimurske svećenike školovane u Zagrebu jer je smatrao da nisu dovoljno doprinijeli narodnoj borbi s obzirom na to koliko su utjecajni među seljacima. Smatrao je da je najvažnije kulturno izdići međimurske Hrvate, a tek onda razmišljati o teritorijalnoj pripadnosti. Prema njegovom mišljenju međimurski Hrvati bi trebali završavati srednju školu u Hrvatskoj kako bi mogli upoznati hrvatsku povijest i kulturu, a sveučilišta u Mađarskoj kako bi imali pravo na rad u Međimurju. Koncept narodne borbe koju je predložio bio je dugoročan. Na njegovu brošuru reagirao je list „Muraköz“ u prvom broju 1908. godine. Naravno, Novakovu brošuru kritiziraju, a najviše ih smeta njegova želja za uvođenjem nekih hrvatskih službenika u Međimurje (doktori, odvjetnici, itd...). Na kraju članka piše da u Međimurju neće biti nikad kako želi Novak.¹²³

Brošura „*Samoodređenje naroda i Mađari*“ izašla je 1918. godine i zapravo je Novakova kritika odnosa Mađara prema nemađarskim narodima unutar Ugarske. Smatra da je Ugarska izrazito heterogena država u kojoj Mađari predstavljaju tek neznatnu većinu, ali ipak imaju svu političku moć i zauzimaju sve državne i upravne službe, od mjesta velikog župana do običnih žandara.¹²⁴ Takvu politiku i takav službeni stav prema nemađarskim narodnostima smatrao je neodrživim.

Ivan Novak bit će središnja politička figura u oslobađanju Međimurja, ali i u razdoblju nakon toga, no više o tome reći ćemo u kasnijem dijelu rada.

¹²² Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VII*“, str.9.

¹²³ „*Muraköz*“, god. XXV., Čakovec, 5.1.1908.

¹²⁴ Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VII*“, str.14.

Slika 5. Ivan Novak

7. MEĐIMURJE U PRVOM SVJETSKOM RATU

7.1. MEĐIMURCI U BORBAMA PRVOG SVJETSKOG RATA

Prvi svjetski rat imao je veoma velik utjecaj na Međimurje tokom cijelog svog trajanja iako su ga same bitke zaobišle. Mobilizacija je započela 2. kolovoza 1914. godine, a u prvom valu mobilizacije pozvani su muškarci do 30 godina starosti, dok se od 21. do 24. godine starosti služio redovni vojni rok.¹²⁵ Duljina trajanja vojnog roka za vrijeme rata bila je određena duljinom samog rata.¹²⁶ Već 1915. i 1916. godine zbog velikih gubitaka novi valovi mobilizacija obuhvaćali su muškarce od 17 do 52 godine starosti.¹²⁷ Opća mobilizacija naposljetku je iz Međimurja odvela 34 godišta, što je otprilike polovica cjelokupnog muškog stanovništva, a to znači da je ukupan broj stanovnika Međimurja smanjen za četvrtinu.¹²⁸

Najveći broj Međimuraca poslan je u Veliku Kanižu (Nagykanisza) gdje su se priključili 20. pješačkoj pukovniji i 48. carskoj i kraljevskoj pješačkoj pukovniji. Prema ustroju Austro-Ugarske vojske, 20. pješačka pukovnija pripadala je sastavu 2. armije dok je 48. carska i kraljevska pješačka pukovnija bila u sastavu 1. armije. Obje pukovnije sudjelovale su u borbama protiv Rusije na istočnom frontu. Do kraja 1914. godine borile su se u Galiciji, a 20. kraljevska pukovnija je sudjelovala u pobjedi Austro-Ugarske vojske kod Limanowa. Carska i kraljevska 48. pukovnija na kratko je prebačena u Karpate početkom 1915. godine da bi se zatim vratila u Galiciju i napredovala do Rusije zajedno sa 20. kraljevskom pukovnijom gdje su obje ostale do 1916. godine.¹²⁹ U Brusilovoj ofenzivi tokom kolovoza i rujna 1916. godine stradalo je tri četvrtine 48. carske i kraljevske pješačke pukovnije. Pukovnija je sudjelovala već u listopadu iste godine u devetoj bitci na Soči, na talijanskom frontu. Premještaj na talijanski front dobila je i 20. kraljevska pješačka pukovnija 13. prosinca 1916. godine.¹³⁰

Osim u već spomenutim pukovnijama, Međimurci su bili u mnogim jedinicama Austro-Ugarske vojske. Primjerice u 8., 12., 31., 51., 64. i 76. pješačkoj regimenti, u 14. i 39. artiljerijskom puku, u 33. teškoartiljerijskom puku, u 7. haubičkom puku, u 6. puku oklopne artiljerije, u 11., 19. i 31. boračkom bataljunu, u 5. minerskom bataljunu, itd... Međimurci su

¹²⁵ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.43.

¹²⁶ Josip Črep, „*Međimurci u svjetskim ratovima*“, str.23.

¹²⁷ Branimir Bunjac, „*Ratne i poratne žrtve sjeverozapadnog Međimurja 1914.-1947.*“, str.90.

¹²⁸ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.75.

¹²⁹ Branimir Bunjac, „*Ratne i poratne žrtve sjeverozapadnog Međimurja 1914.-1947.*“, str.92.

¹³⁰ isto, str.94.

se borili i umirali na dugoj liniji od istočne Poljske, Galicije, Karpata, Rumunjske i Bukovine preko Srbije i Albanije do doline Soče i Alpi u Tirolu.¹³¹

Veliki broj Međimuraca završio je u ratnom zarobljeništvu, posebice u Rusiji. Zarobljenike bi sa fronte odvodili u unutrašnjost te ih raspoređivali po raznim radnim logorima koji su sezali sve do istočnog Sibira. Zarobljenici bi obavljali teške fizičke poslove ovisno o potrebi (npr. rad u šumi, poljoprivreda, rad u tvornicama i skladištima, itd...) no ipak bi bili na sigurnome za razliku od sudjelovanja u borbama.¹³² Švedski Crveni križ posjetio je zarobljeničke logore u Sibiru i Turkmenistanu 1916. godine, a ustanovljeno je da je u njima bilo oko 100 000 zarobljenika iz Austro-Ugarske.¹³³ Iako su Rusi izašli iz rata u ožujku 1918. godine, zatvorenici su se jako sporo vraćali svojim domovima, pa su tako oni iz Sibira i Turkmenistana došli natrag sredinom 1920. godine, a oni iz dalekog Vladivostoka tek 1921. godine.¹³⁴

7.2. SITUACIJA U MEĐIMURJU TOKOM PRVOG SVJETSKOG RATA

Svakodnevni život Međimurja bio je potpuno poremećen zbog Prvog svjetskog rata. Prvi i osnovni problem je bio veliki nedostatak radne snage uzrokovan općom mobilizacijom radno sposobnih muškaraca. Do početka rata međimursko društvo bilo je strogo patrijahalno organizirano. Jedna od karakteristika takvih društava je i stroga podjela rada. Rad je podijeljen na muški i ženski, a svoje zadatke su imali i djeca i starci. Žene su prvenstveno bile domaćice, brinule su se oko kuće, kuhale su i pazile su na djecu. Također su hranile životinje, skupljale jaja, kopale su u vrtu, sadile su salatu i cvijeće i slično. Osim toga, priskakale su u pomoć muškarcima kad je trebalo. Muškarci su s druge strane brinuli o stoci, obavljali su poljoprivredne radove (oranje, sijanje), bili su zaduženi za prikupljanje drva za grijanje, kosili su, obrađivali vinograde itd...¹³⁵ Život je tako u međimurju jako dugo vremena imao svoj „red“ i tok. Odlaskom radno sposobnih muškaraca taj dotadašnji red je u jako kratkom vremenu nestao. Odjednom je sav posao pao na žene, djecu i starce koji nisu jednostavno imali fizičke mogućnosti sve obaviti. Osim toga, uslijed stroge podjele rada, svatko je znao obavljati samo svoje predviđene poslove, a ne i one nepredviđene. Situacija pak je s druge

¹³¹ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.50.

¹³² Josip Črep, „*Međimurci u svjetskim ratovima*“, str.23.

¹³³ Branimir Bunjac, „*Ratne i poratne žrtve sjeverozapadnog Međimurja 1914.-1947.*“, str.99.

¹³⁴ isto, str.100.

¹³⁵ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.67-68.

strane bila takva da je sve poslove u onakvim ratnim okolnostima trebalo obavljat još brže i još efikasnije što je bilo nemoguće. Izdvojit ćemo pjesmu narodnog pjesnika koji opisuje situaciju u Međimurju 1915. godine:

*„Ovo leto pak najjakši
Košci su vu boju,
Mesto kose pušku, sablju
Ima svaki svoju
Mesto njih sad starec vnogi
Vu košnji se muči,
Ter postruže senokošu
Kak je već mogući
Vnoga žena se zasučē
Na juternju rosu
I zadene nuter v travu
Britku svoju kosu.
Ako traje lepo vreme
Trava se posehne,
I spravljenū vsaki dimo
Na koli potegne.
Starci, žene, ter i deca
To sve pretrpimo,
Doklam se vojaki naši
Povrneju dimo.
Mala deca konje vode
A matere pljuže,
Za plugom po redu hode
Tugujuč za muže.
Glej medjimurske žnjačice
Kak njim srpi mašu,
Kak devojke i snešice
Žito v križe slažu.“¹³⁶*

¹³⁶ Vladimir Kapun, „Međimurje 1918.“, str.70.

Poljoprivreda je teško stradala i bio je problem podmiriti vlastite lokalne potrebe, a kamoli povećanu potražnju za prehrambenim proizvodima na razini čitave zemlje. Zbog toga su vlasti već u proljeće 1915. godine odredile rok do kojeg sva zemlja mora biti obrađena, a u protivnome bi slijedila kazna od čak 200 kruna (vlasniku neobrađene zemlje) što je ogroman iznos, posebice u onakvim ratnim prilikama. Taj iznos bio je ravan cijeni od čak 250 pilića ili 15 hektolitara mlijeka (15 000 litara).¹³⁷ Isto tako, ministar zemaljskih poslova izdao je sličnu odredbu u proljeće 1917. godine kojom su se svi ljudi koji su se nalazili kod kuće (žene, djeca i starci) morali obavezno priključiti proljetnim radovima u poljima. Vlada se pobrinula da učitelji, svećenici i razni drugi činovnici tjeraju ljude na rad. Cijela ta odredba izazvala je veliko nezadovoljstvo.¹³⁸

Nastala je situacija u kojoj je ionako fizički slabije stanovništvo moralo obavljati više poslova nego inače, a hrane je bilo sve manje (iako se podrazumijeva da bi je u takvoj situaciji trebalo biti više za bilo kakvu efikasnost). Smanjena prehrana izazvala je najprije slabost stanovništva što je dodatno snižavalo ionako poremećenu efikasnost obavljanja raznih poslova, a i kako to inače biva, smanjila je otpornost stanovništva na razne bolesti. Tijekom cijelog rata, a najviše 1918. godine, zabilježen je velik broj umrlih od tuberkuloze i raznih plućnih bolesti (u matičnim knjigama se spominju phthisis, sušica, hektika, upala pluća, bronhitis, pneumonia, pulmonitis, influenza, gripa, groznica, kašalj, itd...).¹³⁹ Najveći broj ljudi umro je od španjolske gripe. U Međimurju se ona pojavila u više navrata između 1918. i 1920. godine, a najgore je bilo od rujna do prosinca 1918. godine. Pretpostavlja se da je od te opake bolesti u Međimurju umrlo između 600 i 700 ljudi, dok je u cijelom svijetu odnijela između 20 do 100 milijuna ljudskih života.¹⁴⁰

Nedostatak tako velikog broja muškaraca jasno se vidi i u broju sklopljenih brakova tokom rata. U cijelom Međimurju 1915. godine sklopljeno je samo 106 brakova što je samo 12.4% u odnosu na prijašnje godine. Naredne 1916. godine broj sklopljenih brakova iznosio je 17.2%, a 1917. godine 24.8% prosjeka mirnodopskog razdoblja. Ukupno gledano kroz cijeli rat, broj sklopljenih brakova u Međimurju iznosio je samo 25.5% u odnosu na razdoblja prije početka Prvog svjetskog rata.¹⁴¹

¹³⁷ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.87.

¹³⁸ isto, str.72.

¹³⁹ isto., str.75.

¹⁴⁰ Branimir Bunjac, „*Ratne i poratne žrtve sjeverozapadnog Međimurja 1914.-1947.*“, str.105-106.

¹⁴¹ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.83.

Svakodnevnica Međimurja tokom Prvog svjetskog rata bile su i razne rekvizicije dobara od strane vlasti. Kako bi se zasitila ratna mašinerija trebalo je nabaviti hranu i razna dobra, a sve to zvuči apsurdno uzmemo li u obzir da je nestala sva radna snaga. Austro-Ugarsko gospodarstvo bilo je u problemima i prije početka rata no sada je situacija bila još gora. Austro-Ugarska se uskoro našla u „prirodnom“ okruženju svojih protivnika zbog čega se nije mogla osloniti na uvoz robe, hrane i sirovina kako bi podmirila svoje povećane potrebe za istima pa se stoga okrenula rekvizicijama. Rekvizicija je zapravo način opskrbljivanja državnih tijela (u ovom slučaju vojske) raznim potrebnim stvarima koje se oduzimaju od građana uz obvezu kasnijeg vraćanja oduzetog ili plaćanje naknade.¹⁴² U slučaju Austro-Ugarske izdavane su i obveznice kako bi se oštećene rekvizicijom kasnije isplatilo jer novaca u tom trenutku nije bilo. No u praksi najčešće nije bilo nikakve naknade za učinjenu štetu. Ionako teška situacija ovime se još dodatno i naglo pogoršala. Rekvizicije su se, kroz cijeli rat, redale jedna za drugom, a na meti države su bili konji i zaprežna kola, poljoprivredni proizvodi, stoka, vino, itd... U rekviziciju po međimurskim selima odlazili su općinski i kotarski činovnici s jakom oružanom pratnjom sastavljenom od vojnika, žandara ili jednih i drugih zajedno.¹⁴³ Postupalo se veoma bezobzirno prema seljacima. Skidana su čak i crkvena zvona zbog nedostatka metala, a u jesen 1918. godine donesena je i mjera za rekviziciju crkvenih orgulja zbog kositrenih cijevi. Seljaci su pokušavali sakriti sve što se sakriti dalo, no to im nije uspjelo često, a ako je, količina spašenih stvari nije bila velika. Podrazumijeva se da su rekvizicije izazvale veliku ljutnju kod stanovništva, a mnogi su zbog nje ostali gladni i jedva preživljavali.

Pred sami kraj rata uvedena je i takozvana „*kontribucija*“, a riječ je o oduzimanju novca i dragocjenih metala (zlato, srebro, bronca, itd...) od stanovništva prilikom premetačine doma. Premetačinu su vršili žandari i vojnici, a jako se često desilo da su zadržali za sebe zaplijenjeni novac ili nakit.¹⁴⁴

Dodatni revolt kod stanovnika Međimurja izazivali su i članovi obitelji lokalnih moćnika koji su izbjegli odlazak u rat. Određeni dio ljudi (npr. željezničari, poštanski službenici, telegrafisti, itd...) bio je oslobođen od odlaska u rat putem „*felmenteše*“, odnosno potvrde o

¹⁴² rekvizicija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 15. 9. 2020. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52367>>.

¹⁴³ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.98.

¹⁴⁴ Josip Črep, „*Međimurci u svjetskim ratovima*“, str.25.

oslobađanju koju su u pravilu izdavali vojni organi. Lokalni moćnici uspjeli su nabaviti te potvrde neosnovano za svoje sinove ili neke druge članove obitelji.¹⁴⁵

Neizbježna posljedica rata i ekonomske situacije Austro-Ugarske, odnosno velikih nestašica i ogromne potražnje, bio je ogroman porast cijena. To nije zaobišlo ni Međimurje gdje su većinski seljaci ionako već bili u nezavidnom i lošem položaju. I dok su oni patili, manji broj ljudi se zbog takve situacije još više obogatio (najčešće Mađari i Židovi). Pokazat ćemo nekoliko primjera poskupljenja u gradu Varaždinu, a situacija je najvjerojatnije u Međimurju bila još gora. Tako je primjerice crni kruh 1914. godine stajao 18 filira, a 1918. godine 1.50 kruna. Bijelo brašno stajalo je 1914. godine 32 filira, a 1918. godine 3 krune. Kilogram govedine stajao je 1914. godine 40 filira, a svinjetine 150 filira, dok su 1918. godine stajale 18 i 20 kruna. Maslac je 1914. godine stajao 300 filira, a 1918. godine 50 kruna. Muško odijelo stajalo je 1914. godine između 40 i 50 kruna, a 1918. godine čak 1500 kruna. Čarape su 1914. godine bile 60 filira, a 1918. godine 10 kruna.¹⁴⁶ Ionako skoro nemogući životni uvjeti poskupljenjima su postali višestruko gori.

7.3. POSLJEDICE PRVOG SVJETSKOG RATA

Prvi svjetski rat ostavio je jako velike posljedice na Međimurje. Prva i osnovna je naravno broj poginulih i ranjenih boraca iz Međimurja. Ionako narušena demografska slika postala je još gora zbog činjenice da se veliki broj ljudi nikad nije vratio nazad doma, a i veliki broj onih koji jesu više nisu bili radno sposobni. Procjene o broju poginulih Međimuraca u Prvom svjetskom ratu variraju između 1100 poginulih¹⁴⁷ do čak 4500 poginulih.¹⁴⁸ Iako je jako velika razlika između ponuđenih brojki, u jednom i u drugom slučaju krajnji rezultat je katastrofalan na nepunih 100 000 stanovnika Međimurja neposredno prije početka Prvog svjetskog rata. Broj ranjenih sa trajnim posljedicama nikad nećemo moći točno procijeniti, no jasno je da je i on visok. Prvi svjetski rat uništio je veliki broj obitelji jer se žene bez svojih muževa jednostavno nisu mogle snaći. Naglo se povećalo siromaštvo, pojavila se glad, a uz nju su stigle i mnoge smrtonosne bolesti. Svi oni koji su se vratili s bojišta u Međimurje zatekli su poprilično drugačiju, no i mnogo lošiju situaciju od one u kojoj su napustili svoj dom.

¹⁴⁵ Josip Črep, "Međimurci u svjetskim ratovima", str.25.

¹⁴⁶ Vladimir Kapun, „Međimurje 1918.“, str.109.

¹⁴⁷ Josip Črep, "Međimurci u svjetskim ratovima", str.199.

¹⁴⁸ Vladimir Bunjac, "Pomurje 1914.-1920.", str.163-170.

Dok je Prvi svjetski rat još trajao, američki predsjednik Woodrow Wilson iznio je svojih famoznih 14 točaka kao temeljni plan za uspostavu mira u Europi. U svom originalnom i prvotnom obliku, deseta točka govorila je o potrebi davanja najšire autonomije potlačenim narodima Austro-Ugarske. Wilson je ubrzo redefinirao svoj stav prema Austro-Ugarskoj, naknadno tvrdeći da njezini narodi moraju imati pravo samostalnog odlučivanja o svojoj eventualnoj nezavisnosti.¹⁴⁹ Dakako, među potlačene narode Austro-Ugarske spadali su i Hrvati, a samim time i oni međimurski. Koncept prava o samoodređenju pružao je u veoma bliskoj budućnosti neku vrstu međunarodne legitimnosti odcjepljenja Međimurja od Mađarske.

Dakako najveća posljedica Prvog svjetskog rata je bio slom Austro-Ugarske. Opći položaj na europskim frontama Prvog svjetskog rata u početku 1918. godine bio je itekako povoljan za Centralne sile. Boljševička revolucija izbacila je carsku Rusiju separatnim mirom u Brest-Litovsku 3. ožujka 1918. godine iz rata.¹⁵⁰ To je značilo da su Centralne sile dobile mogućnost premještanja velikog broja snaga sa istoka na druga bojišta, pa je tako Njemačka pojačala vojsku na zapadnom frontu, dok je Austro-Ugarska pojačala vojsku na talijanskom frontu. Uspjesi austro-ugarske, njemačke i bugarske vojske protiv Srbije i Crne Gore 1915. godine nametnuli su silama Antante potrebu otvaranja Solunskog fronta. Tamo je 14. rujna 1918. godine započela velika ofenziva srpske, francuske, britanske i grčke vojske s ciljem razbijanja bugarske vojske. Napad je bio veoma uspješan i u kratkom roku, već 27. rujna, Bugarska je zatražila primirje.¹⁵¹ Zbog toga je ostao ugrožen dio austro-ugarske vojske koji je u Albaniji nasuprot Talijana čuvao lijevi bok bugarske vojske, a isto tako, silama Antante bio je otvoren prolaz do samih granica Austro-Ugarske. Već prije tih događaja, Austro-Ugarska je pretrpjela značajne gubitke na talijanskom frontu u lipnju, a sve to zajedno dovelo je do apsolutnog sloma vojske. Kako se Austro-Ugarska našla na poraženoj strani, a samim time i Mađarska kao jedna od nositelja dualne vlasti Monarhije, tako je i buduće teritorijalno zahtijevanje prema istoj bilo mnogo lakše. Da su se Mađari kojim slučajem našli na strani pobjednika jasno je da ne bi bilo moguće teritorijalno cijepati Ugarsku, što bi na kraju onemogućilo odcjepljenje Međimurja.

Nepovoljni događaji na frontama za Austro-Ugarsku bili su itekako povoljni za hrvatske oporbene stranke i političare koji su zadnjih godina rata intenzivno tražili rješenje za pitanje

¹⁴⁹ Četrnaest točaka predsjednika Wilsona. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 15. 9. 2020. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13339>>.

¹⁵⁰ Bogdan Krizman, "*Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*", str.7.

¹⁵¹ isto, str.37.

svih Slavena unutar Monarhije. Tako je u Zagrebu, 5. listopada 1918. godine, održan sastanak na kojem je konstituirano „*Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba*“.¹⁵² Osnivanju sveopće organizacije „*Narodnog vijeća SHS*“ prethodilo je osnivanje „*Narodne organizacije Srba, Hrvata i Slovenaca u Dalmaciji*“ 2. srpnja u Splitu, „*Narodne organizacije SHS za Hrvatsko primorje i Istru*“ 14. srpnja u Sušaku (Rijeka) te „*Narodnog sveta*“ 16. kolovoza u Ljubljani.¹⁵³ „*Narodno vijeće SHS*“ proglasilo je u Zagrebu 29. listopada 1918. godine nezavisnu Državu Slovenaca, Hrvata i Srba.¹⁵⁴

U državnom arhivu u Zagrebu nalazi se i prijepis pravilnika „*Narodnog vijeća SHS*“. Prva točka definirala je „*Narodno vijeće SHS*“ kao političko predstavništvo svih Slovenaca, Hrvata i Srba koji žive u Hrvatskoj, Slavoniji, Rijeci, Dalmaciji, BiH, Istri, Trstu, Kranjskoj, Gorici, Štajerskoj, Koruškoj, Bačkoj, Banatu, Baranji, Međimurju i svim ostalim područjima jugozapadne Ugarske. Druga točka definirala je temeljni zajednički program „*Narodnog vijeća SHS*“, a on je bio sjedinjenje svih Slovenaca, Hrvata i Srba u narodnu, slobodnu i nezavisnu, te na demokratskim načelima određenu Državu SHS. Treća točka nalagala je da je „*Narodno vijeće SHS*“ organizirano na teritorijalnom principu, odnosno da svaka narodna pokrajina šalje u „*Narodno vijeće*“ po jednog izaslanika na svakih 100 000 stanovnika. Prema toj točki, Jugoslaveni iz Ugarske, među kojima su bili i međimurski Hrvati, imali su pravo na 10 zastupnika.¹⁵⁵ Važno je uočiti da „*Narodno vijeće SHS*“ svojim programom namjerava zastupati i interese međimurskih Hrvata, a osim toga oni i dobivaju pravo na političko zastupanje iz svojih redova. I zaista, predstavnik za Međimurje postao je Ivan Novak. On je već 22. listopada 1918. godine sudjelovao na manifestacijama „*Narodnog vijeća SHS*“ u Zagrebu, a prilikom toga je i držao govor pred velikom masom ljudi na Markovom trgu.¹⁵⁶

Naposljetku, veliki problem za Međimurje predstavljalo je povlačenje austro-ugarske vojske iz Italije. Dok se austro-ugarska vojska sa juga povlačila donekle vojnički i taktički, onaj dio vojske u Italiji zapao je u kaos i rasulo. Vojska se od tamo počela povlačiti u većem broju krajem listopada, a namjera vojnika bila je čim brže vratiti se svojim domovima. Razbijena, očajna, umorna i gladna masa ljudi počela je hrliti na željezničke pruge preko kojih bi nastavila put prema unutrašnjosti Austro-Ugarske. I dok je željeznička pruga u Međimurju prije Prvog svjetskog rata predstavljala osnovu gospodarskog napretka i razvijanja, sada se

¹⁵² Bogdan Krizman, „*Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*“, str.46.

¹⁵³ isto, str.40.

¹⁵⁴ isto, str.80.-83.

¹⁵⁵ HR-HDA-124, *Narodno vijeće SHS*, 1-1-3. Pravilnik Narodnog vijeća SHS

¹⁵⁶ Bogdan Krizman, „*Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*“, str.68.

situacija naglo promijenila. Veliki dio mađarskih vojnika vraćao se upravo preko Međimurja u Ugarsku. Pretpostavlja se da je kroz Međimurje tada prošlo oko 300 000 mađarskih vojnika.¹⁵⁷ Vojska je bila obezglavljena, potpuno neorganizirana i nedisciplinirana pa je stoga pljačkala sve što joj se našlo na putu. Pri tome treba naglasiti da su se ponašali puno gore dok su prolazili kroz slovenske krajeve ili kroz Međimurje nego li u unutrašnjosti Mađarske.¹⁵⁸

Povjerenik „Narodnog vijeća za prehranu“ izvijestio je predsjedništvo „Narodnog vijeća SHS“ 5. studenog 1918. godine o problemu prehrane mađarskih vojnika koji su se povlačili preko teritorija Države SHS (od Ljubljane preko Ormoža pa dalje kroz Međimurje) prema Ugarskoj. Napomenuo je da vojska pljačka po putu, što je i očekivano jer ne postoji nikakva organizirana i redovita prehrana. Savjetovao je da se hitno dopremi hrana za vojnike kako bi se zaštitio narod koji živi uz prugu. S obzirom da Država SHS u tom trenutku nije imala dovoljne zalihe hrane, trebali su to učiniti Mađari.¹⁵⁹

Zanimljivo, postoji i odgovor povjerenika mađarske vlade u Velikoj Kaniži Eugena Hamburgera. On u brzojavu iz 5. prosinca 1918. godine obavještava „Narodno vijeće SHS“ o nemirima na hrvatsko-mađarskoj granici, posebice na pruzi Pragersko-Velika Kaniža (Macinec-Čakovec-Kotoriba). Kaže da lokalno stanovništvo i „međimurski vojnici“ pljačkaju i uznemiravaju sigurnost pruge i osoblja. Kaže da je promet djelomično stao, a da su zaposlenici pruge u svakodnevnoj opasnosti. Počinitelji navodno nakon počinjenja zločina bježe preko Drave u Hrvatsku. Naposljetku upozorava na predratno stanje kod dravskog mosta u Varaždinu.¹⁶⁰

Iako ne možemo sa sigurnošću reći da nitko od Međimuraca nije probao pljačkati u okolici pruge prvih dana studenog, u najmanju ruku je smiješno optužiti ih za sve zločine oko pruge duž cijelog Međimurja, a posebno ako uzmemo u obzir da su od strane mađarskih vojnika stradala sva područja naseljena Slavenima (dijelovi Slovenije i Međimurje), dok su dijelovi unutrašnje Ugarske uvelike pošteđeni.¹⁶¹

Prvi svjetski rat prouzročio je mnoge posljedice koje su, bar u ovoj našoj temi, presudan faktor budućim događanjima. Ionako loša situacija u Međimurju postajala je sve gora i gora.

¹⁵⁷ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.157.

¹⁵⁸ isto, str.159.

¹⁵⁹ HR-HDA-124, *Narodno vijeće SHS* 124-2-37. Prehrana mađarskih vojnika na teritoriju Države SHS

¹⁶⁰ HR-HDA-124, *Narodno vijeće SHS* 3-1-384 Brzojav povjerenika mađarske vlade u Nagykaniszi, Eugena Hamburgera, o nemirima u Međimurju

¹⁶¹ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.160.

8. NEMIRI U MEĐIMURJU 1918. GODINE

8.1. USTANAK MEĐIMURSKIH HRVATA

Međimurski Hrvati podnosili su stoički mađarsku vlast više od pola stoljeća. Na vlastitoj koži osjetili su konstantno jačanje represije i raznih mjera za prisilnu asimilaciju. Mađari su u razdoblju od 1861. pa sve do 1918. godine dominirali u svakom životnom aspektu, a međimurski Hrvati, prepušteni sami sebi, nisu bili u nikakvoj mogućnosti bilo što konkretno poduzeti. Kasna jesen 1918. godine napokon je donijela promjene po tom pitanju.

Prvi svjetski rat u potpunosti je promijenio cjelokupnu situaciju. Ne možemo točno reći što je bio direktan povod nemirima koji će uslijediti u studenom 1918. godine, no ionako loša situacija međimurskih Hrvata postala je još gora, a već otprije siromašni seljaci postali su još siromašniji i bačeni su na rub gladi. Uz sve to, godinama su u ime moćnika zbog kojih se i jesu nalazili u toj situaciji bili prisiljeni ratovati po čitavoj Europi protiv naroda sa kojima direktno nisu imali nikakvih problema ili razmirica, a istovremeno, lokalni pobornici vlasti u najvećoj su mjeri bili pošteđeni ratnih muka. Oni koji jesu uspjeli preživjeti rat i zarobljeništvo vratili su se siromašnim i uništenim domovima i obiteljima, a oni zbog kojih su trpjeli dugogodišnju nepravdu tokom rata su se dodatno obogatili i postali još arogantniji. Kao direktan povod nemira ne možemo isključiti niti doticaje međimurskih Hrvata sa Oktobarskom revolucijom ili pak blizinu djelovanja Zelenog kadra u susjednoj Podravini. Što god da je bila iskra koja je zapalila čitavo Međimurje, taj trenutak je morao kad tad doći.

Dobar dio postojeće literature o Međimurju iz tog razdoblja događaje iz studenog 1918. godine naziva revolucijom. Enciklopedijska definicija revolucije kaže da je ona korjeniti društveni prevrat koji nastaje kao posljedica dugotrajnog nagomilavanja suprotnosti u temeljima društva, a očituje se naglim oslobađanjem društvenih snaga koje zbacuju stare odnose i ostvaruju uvjete za nove oblike društvenih, političkih i ekonomskih odnosa.¹⁶² Događaji u Međimurju dobrim dijelom zadovoljavaju uvjete takve definicije, no ne i u potpunosti. Jedna od odlika revolucija je i jasno zadani cilj što za događaje u Međimurju ne možemo reći. Isto tako, u revolucijama se ističu pojedinci ili skupine ljudi koje preuzimaju vodstvo čitavog pokreta, a događaji u Međimurju su, čini se, bili spontani revolt stanovništva kojem je glavni cilj bio osveta vladajućima za sve preživljene nedaće. Nemiri u Međimurju u

¹⁶² revolucija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 15. 9. 2020. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52629>>.

potpunosti zadovoljavaju sve kriterije u definiciji pobune, a ona je suprotstavljanje postojećem režimu radi postizanja nekakvih političkih ili socijalnih ciljeva. Pobuna je kratkotrajna pojava koja, ako nije uvod u šire društvene prevrate, ustanke i revolucije, završava ispunjenjem ciljeva ili biva ugušena.¹⁶³ Točno tako, kako ćemo i pokazati, bilo je u Međimurju 1918. godine. Također, bilo bi pogrešno međimursku pobunu tumačiti isključivo kroz prizmu nacionalnog oslobođenja od mađarske vlasti. Pobuna u Međimurju imala je prvenstveno klasno obilježje, a tek zatim nacionalno.¹⁶⁴ Međimurskim seljacima nije bilo važno koje nacionalnosti su trgovci, zeleniši, oružnici, žandari, bilježnici, notarijuši ili pak birovi. Pobuna je bila usmjerena protiv vlasti i svih njenih pomagača.¹⁶⁵ Ipak, većinu tih nabrojanih pozicija i djelatnosti obavljali su Mađari, mađarski Židovi i tek mali broj pomadarenih Hrvata pa možemo govoriti o nacionalnoj komponenti pobune tek sekundarno.

Po svemu sudeći, pobuna međimurskih seljaka započela je 2. studenog 1918. godine u okolici Preloga i u Goričanu koji su, izuzev Čakovca, u to vrijeme bili najveća naselja Međimurja.¹⁶⁶ Ne možemo sa sigurnošću reći zašto je pobuna počela baš tamo, no postoje neke indicije. Prelog je bio središte kotara i samim time u njemu su se nalazio niz različitih državnih ustanova i organa vlasti, a time je postao i logična meta napada. Uz to, Prelog se nalazi u neposrednoj blizini Podravine, a tamo je djelovao Zeleni kadar. Velik broj stanovnika Goričana radio je u industrijskim postrojenjima Austrije (npr. tvornica oružja i municije u Bečkom Novom Mjestu) i vrlo vjerojatno su došli u doticaj sa razvijenim i progresivnim radničkim pokretom pri čemu su doma donijeli određene političke ideje. U Goričanu su se ljudi okupljali na groblju povodom „dušnog dana“, a s ciljem obnavljanja uspomena na pokojne. Naravno, najsvježije i najbolnije uspomene bile su na poginule u Prvom svjetskom ratu, a narod je za njihovu pogibiju optužio državnu vlast.¹⁶⁷ Tenzije su dodatno podigli vojnici povratnici koji su stanovništvu prepričavali događaje iz Europe u kojoj se stanovništvo već počelo obračunavati s nosiocima svoje vlasti i društvenog poretka. Tuga i molitva na grobovima pretvorile su se u prijetnje protiv lokalne gospode, a prijetnje su se potom pretvorile u direktnu akciju. Narod se okupio ispred kuća goričanskih trgovaca Weisfelda i Friedricha te silom provalio u njihova skladišta. Tamo su pronašli jako puno robe koju tokom rata nisu mogli nabavit te su sve opljačkali. Pokupili su sol, šećer, brašno, začine, šibice,

¹⁶³ pobuna. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 15. 9. 2020. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48871>>.

¹⁶⁴ Dragutin Feletar, „*Dva seljačka bunta*“, str.66.

¹⁶⁵ isto, str.69.

¹⁶⁶ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.165.

¹⁶⁷ isto, str.175.

duhan, tekstil, odjeću, obuću i razne druge životne potrepštine. Nakon toga stradala je i općina u kojoj je uništen arhiv, a dotadašnjim zaposlenicima zabranjen je daljnji rad. Trgovci i općinski zaposlenici pobjegli su u Donji Kraljevec odakle su se kasno navečer vratili s grupom mađarskih vojnika. Oni su prilikom ulaza u selo pucali kako bi narod upozorili na svoju prisutnost, a tako je stradala i prva žrtva, devetnaestogodišnji Franjo Tisaj. Mađari su koliko koliko utjerali red i napustili Goričan, a stanovnici su nakon njihovog odlaska, 3. studenog, formirali narodnu stražu kako bi se mogli zaštititi od vlasti. Mještani Goričana otišli su i korak dalje u odnosu na sva ostala naselja Međimurja. Organizirana je unutrašnja uprava i uređena je samostalna vlast u mjestu, odnosno proglašena je „Goričanska republika“.¹⁶⁸ U to vrijeme u Hrvatskoj je postojalo još takvih primjera, petrijevačka republika kod Osijeka ili seljačke republike u Donjem Miholjcu i Feričancima.¹⁶⁹ Poznata je i republika u Kranjskoj (Novo Mesto) u Sloveniji koja je opstala 4 dana.¹⁷⁰ Goričanska republika raskinula je sve veze s dotadašnjim državnim i društvenim sistemom. Nemamo mnogo informacija o organiziranosti i uređenosti te republike, no jasno je da je funkcionirala dobro te da je selom vladao red i mir, a svakodnevni poslovi obavljali su se redovito. Stanovnici Goričana čak su od susjedne mađarske općine u Letini zatražili ultimativno predaju vinograda (koji su inače bili u posjedu stanovnika Goričana) pod prijetnjom uporabe oružane sile.¹⁷¹ Preloški odvjetnik Bela Vajda došao je s mađarskim vojnicima u selo 18. studenog i došlo je do okršaja sa mještanima. Ubijeni su Vid Gašparić i Đuro Beti, dok je Đuro Horvat teško ozlijeđen. Isti dan prestala je postojati republika, a mađarski vojnici ostali su sve do 24. prosinca 1918. godine.¹⁷²

U Gornjem Hrašćanu nalazio se veliki marof grofa Feštetića. Mještani susjednog Nedelišća, pod vodstvom izvjesnog Mije Kovačića i nekoliko vojnika povratnika, zajedno s domaćim stanovništvom napali su bilježnikov ured. Tamo su uništili sve knjige i spise, a bilježnik je pobjegao u obližnji Macinec. Glavni cilj stanovnika Nedelišća bio je povrat rekvizirane stoke i žita, a to su i učinili u dva sata iza ponoći 6. studenog.¹⁷³

Mještani Gornjeg Mihaljevca, Tupkovca, Bogdanovca, Vukanovca, Vugrišinca, Preseke, Badličana, Prhovca i Gornje Dubrave napali su 4. studenog općinu, školu i seosku trgovinu u

¹⁶⁸ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.177.

¹⁶⁹ Dragutin Feletar, „*Dva seljačka bunta*“, str.63.

¹⁷⁰ Tomislav Bogdanović, „*Kategorije zelenog kadra 1918. godine i osvrt na njihovo djelovanje u Prigorju i Podravini*“, Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja, Vol.12, broj 23, godina 2013., str.101.

¹⁷¹ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.177.

¹⁷² Dragutin Feletar, „*Dva seljačka bunta*“, str.63.-64.

¹⁷³ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.178.

Gornjem Mihaljencu koji je bio sjedište općine i župe u jugozapadnom dijelu Gornjeg Međimurja. Uništeni su arhiv, katastar i sve službene knjige i spisi. Bilježnik Visnyey Sandor morao je pobjeći zajedno sa svojim službenikom Plichtom iz sela. Stradali su i inventar i arhiv škole, dok se učitelj Karol Kos (Slovenac) morao sakriti. Trgovina je u potpunosti opljačkana.¹⁷⁴

U Gornjem Pustakovcu, danas jedna od sastavnih četvrti grada Čakovca, mještani su 4. studenog presreli kola bilježnika iz Orehovice Palinkasa te ga opljačkali. Bilježnik Palinkas je uspio pobjeći.¹⁷⁵

U Hlapičini se nalazio veliki Marof „Novi Dvori“, a u njemu se skupljao sav urod vlastelinskih polja između rijeke Mure i Selnice. Ondašnje, a i okolno stanovništvo, u potpunosti su ispraznili žitnicu 3. studenog. Vlastelinski upravitelj Farkas Lajos morao je napustiti marof. Čini se da je akciju pokrenuo bivši vojnik iz Martina na Muri. Neredi su trajali puna 3 dana, sve dok marof u potpunosti nije bio opljačkan.¹⁷⁶

U Hodošanu je stanovništvo 3. studenog uništilo sve mađarske natpise, grbove i ostale znakove državne vlasti. U Svetom Juraju u Trnju narod je isti dan napao i uništio prostorije općinskog ureda. Potom su mještani ušli u podrum bilježnika Kisfaludya te mu ispraznili bačve vina.¹⁷⁷

U Kotoribi nije bilo otvorene pobune. U njoj se nalazio veći željeznički kolodvor koji je bio pun mađarskih vojnika koji su se vraćali sa fronte. Oni su redovito pljačkali stanovnike uz prugu. Znali su iz čiste dosade pucati po kolodvoru pa je tako i 4. studenog u svom dvorištu od zalutalog metka ubijen Ivan Oršuš. Istog jutra, mađarski stražar ubio je nagluhog starca Roka Marđetka koji nije čuo zapovijed da se zaustavi na putu do posla.¹⁷⁸

U Mačkovcu, pokraj Čakovca, mještani su poskidali sve mađarske natpise i napali školu. Glavni osumnjičenici za taj čin bili su Ivan Kolar i njegov sin Jakob, a oni su uspjeli pobjeći pred žandarima na vrijeme.¹⁷⁹

U Murskom Središću, grupica mladića (Luka Kukovec, Valent Šubić, Franjo Strnad,...) je 3. studenog presrela i opljačkala kola kotarskog načelnika iz Čakovca Szilagya Deszoa koji je iz

¹⁷⁴ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.178.

¹⁷⁵ isto, str.179.

¹⁷⁶ isto, str.180.

¹⁷⁷ isto

¹⁷⁸ isto, str.182.

¹⁷⁹ Dragutin Feletar, „*Dva seljačka bunta*“, str.58.

straha sa svojim stvarima bježao u Lendavu. Nakon toga, narod je napao trgovca Mayera Jakoba. U njegovom spremištu pronađeno je 40-ak sanduka šibica što je izazvalo bijes jer ih narod dugo vremena nije mogao nabaviti. Noćima se održavao plamen kako se nebi izgubila vatra, a iz osвете je do kraja opljačkan.¹⁸⁰

Nemirno je bilo i u Nedelišću, najvećem selu čakovečkog kotara. Mještani su najprije 2. studenog iz obližnje šume ukrali drva pripremljena za grofa Feštetića. Potom su 3. studenog napali krčmu Jakoba Rechnitzera, a nakon toga uništena je i općinska zgrada. Narod je potom odlučio napasti i poprilično jaku žandarsku stanicu u Macincu, a to je doista i učinjeno 4. studenog. Žandari su pobjegli u velikoj žurbi, a pri tome su ostavili za sobom veliki broj stvari. Isti dan opljačkana je i velika trgovina Csakathurner Ignacza u kojem je bilo veoma mnogo razne robe.¹⁸¹

U Pribislavcu se nalazio veleposjednički marof sa svim pripadajućim gopodarskim objektima, a osim toga i raskošni dvorac samog grofa Feštetića. Narod je prvo 4. studenog napao i opljačkao krčmara Josipa Reczajia. Zatim je opljačkan trgovac Adolf Lajtner.¹⁸² Nakon toga narod je krenuo na Feštetićev dvorac, a od tamo je uzeo sve što se moglo uzeti. Osim svakodnevnih predmeta ukradeni su i oni umjetnički i luksuzni, a šteta je bila zasigurno ogromna. Također su opljačkani svi pripadajući gospodarski objekti (smočnica, žitnica, staje, peradarnici, itd...). Narod nije dirao zaposleno osoblje marofa, niti njihove stanove i imovinu.¹⁸³

Štrigova koja je sama po sebi bila malo selo, bila je središte Gornjeg Međimurja. U njoj se nalazilo sjedište velike župe i općine, dvorci baruna Kneževića i Fodrocija, liječnička ordinacija, apoteka, velika škola, pošta s telegramom i telefonom i štedionica. Stanovništvo čitave okolice slilo se u Štrigovu (Banfi, Gibina, Grabrovník, Jalšovec, Leskovac, Prekopa, Raskrižje, Robadje, Stanetinec, Šafarsko, Urban, Železna Gora, itd...). Prvo su napadnute i opljačkane seoske trgovine, a nakon toga i općinski ured.

Pobuna se proširila po većini Međimurja i ne bi imalo baš smisla sve događaje posebno prepričavati. Revolt je zahvatio veći dio međimurskih naselja osim samog Čakovca u kojem tako nešto nije bilo moguće jer je predstavljao središte Mađara, a njihova vlast tamo je bila

¹⁸⁰ Vladimir Kapun, „Međimurje 1918.“, str.186.

¹⁸¹ isto, str.186.-188.

¹⁸² Dragutin Feletar, „Dva seljačka bunta“, str.51.

¹⁸³ Vladimir Kapun, „Međimurje 1918.“, str.193.

najjača.¹⁸⁴ Nemiri su zaobišli neka jača mađarska uporišta ili naselja uz prugu koja je bila vojno čuvana (Prelog i Kotoriba). Ako u nekom selu i nije bilo nemira, onda je ondašnje stanovništvo sudjelovalo u napadima na objekte u drugim naseljima, tako da je gotovo čitavo Međimurje bilo uključeno. Važno je uočiti šablonu tih napada. Događaji iz međimurske pobune potvrđuju da su svi ti događaji bili prvenstveno klasne naravi, a tek zatim nacionalne, pošto su klasni neprijatelji najčešće bili Mađari ili mađarski Židovi. Meta napada međimurskih seljaka bili su i pomađareni Hrvati. Jasno je da je prvotna iskra pobune zapaljena zbog klasnih razloga i nejednakosti, a pošto je spletom okolnosti klasni neprijatelj ujedno bio i narodni neprijatelj, nacionalna obilježja ustanka samo su produbila događaje. Isto tako, pokazali smo nekoliko primjera gdje pljačka nije bila osnovni cilj pobune, pa ne možemo sve te događaje svesti samo na kriminal i krađu. Mađarske vlasti i svi njezini sudionici bili su u šoku zbog spomenutih događaja, jer više od pola stoljeća njihove vlasti tako nečega nije bilo, a i nisu očekivali da bi do toga moglo ikad doći. Represije Mađara i njihov odgovor na spomenute događaje bit će zaista strašni i brutalni.

8.2. MAĐARSKÉ REPRESALIJE

Pobuna naroda u Međimurju nastupila je iznenadno i naglo, a isto tako je i završila. Glavni događaji zbili su se 3. i 4. studenog, a već 5. studenog je u većini Međimurja bilo mirno osim možda pokojeg izoliranog ili pojedinačnog incidenta. Lokalni nositelji mađarske vlasti ostali su itekako zatečeni i iznenađeni događajima, a dokaz tome je i izostanak neke oštrije trenutne reakcije u vrijeme same pobune.¹⁸⁵ Izostanak reakcije uvjetovala je i općenito teška situacija Mađara u tom trenutku. Nemađarsko stanovništvo Ugarske počelo je zahtijevati slobodu. Na sjeveru su to bili Česi i Slovaci, na istoku Rumunji, a na jugu je upravo proglašena Država SHS. Mađari su s pravom bili zabrinuti jer su se nalazili na poraženoj strani rata, a narodni pokreti nemađarskog stanovništva imali su otvorenu podršku u načelima o samoopredjeljenju američkog predsjednika Wilsona.

¹⁸⁴ Dragutin Feletar, „*Dva seljačka bunta*“, str.51.

¹⁸⁵ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.205.

U tijeku priprema za potpisivanje vojne konvencije između Mađara i antantinih snaga na Balkanu rijeka Drava postala je privremena demarkacijska linija što je značilo da se Međimurje i dalje nalazi unutar granica Mađarske. Isto tako, postalo je jasno da Hrvati neće upasti sa vojskom u Međimurje nego će pričekati odluke mirovne konferencije.¹⁸⁶ Takav razvoj situacije veoma je primirio Mađare jer im je time nestala opasnost od daljnjih sukoba na južnim granicama. Nakon tih događaja Mađari su mogli slobodno krenuti u obračun sa međimurskim Hrvatima.

Prvi korak Mađara bio je davanje posebnog i njima prikladnog naziva za događaje iz Međimurja. Kako bi se pobuna međimurskih Hrvata svela na razinu obične pljačke i ničim izazvanog kriminala, upotrijebili su naziv „raubarija“. Nisu htjeli koristiti izraz pobuna ili revolucija jer bi to značilo da su međimurski Hrvati za svoje postupke imali određene razloge, a sukladno tome ne bi narod mogli kazniti onoliko koliko su htjeli.¹⁸⁷

Idući korak bio je proglašenje „štatariuma“, odnosno prijekog suda kako bi za planiranu osvetu koja će uslijediti imali bar neke zakonske osnove. Prvotna namjera bila je proglasiti prijeki sud samo u Međimurju, odnosno u čakovečkom i preloškom kotaru. Ipak, bilo je i nemirno u Prekmurju, a i namjere Mađara bile bi preočite da je prijeki sud proglašen samo u 2 kotara Zaladske županije sa gotovo čistim hrvatskim stanovništvom.¹⁸⁸ Tako je ipak, 6. studenog 1918. godine, proglašen prijeki sud za kotareve Čakovec, Prelog, Donja Lendava, Letina i Nova, a potpisao ga je veliki župan zaladske županije Bosnyák Géza.¹⁸⁹

¹⁸⁶ isto, str.206.

¹⁸⁷ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.211.

¹⁸⁸ isto, str.216.

¹⁸⁹ isto

Slika 6. Proglas o prijekom sudu

Valja još jednom primijetiti da su u trenutku proglašenja prijekog suda svi nemiri u Međimurju već prestali. Isto tako, prijeki sud nalagao je kaznu svakome tko počinio bilo kakav zločin nakon njegovog proglašenja, a u praksi su Mađari zapravo provodili krvnu osvetu za događaje koji su se zbili prije 6. studenog 1918. godine.

Represalije koje su Mađari počeli provoditi bile su zaista strašne. U pravilu bi veća skupina vojnika, žandara ili čak plaćenika opkolila pojedino selo nakon čega bi stezala sve uži obruč kako nitko od stanovnika ne bi pobjegao. Potom bi lokalno stanovništvo bilo okupljeno u središtu sela, a tamo bi javno i bez ikakvog suđenja počela ubojstva pri čemu su naravno često stradavali i potpuno nedužni ljudi. Najčešće bi bili vješani i streljani, a veliki broj ljudi umro je i od posljedica prebijanja ili uboda noževima i bajunetama. Vršene su premetačine po kućama kako bi se povratilo sve što je narod ukrao od mađarske buržoazije. Ubijeni su morali ostati po nekoliko dana na istom mjestu kako bi bili primjer ostalima pa bi ljudi tako ostali visjeti na drveću ili ležati po ulicama i u jarcima, a pokapani su izvan groblja i bez lijesa. Takve stvari događale su se desetak dana po čitavom međimurju u velikom broju sela.

Kako bi ukazali na ozbiljnost ondašnje situacije izdvojiti ćemo i nekoliko primjera. U Donjoj Dubravi grupa mađarskih vojnika izvela je osmero ljudi pred zgradu općine i tamo ih javno strijeljala.¹⁹⁰ U Donjem Pustakovcu Mađari su pronašli 18 godišnju Margaretu Jurčec i 10 godišnju Dragicu Kovačić koje su se skrivale u sijenu, te su ih izveli i na licu mjesta strijeljali.¹⁹¹ U Hlapičini je 8. studenog obješeno šestero ljudi, a smjeli su biti pokopani tek 4 dana kasnije. U Kotoribi su ljudi stradavali u više navrata pa tako i 12. studenog kada je u središtu sela obješeno četvero mladih ljudi bez ikakvog suđenja, a za koje je kasnije i dokazano da nisu imali veze sa nemirima.¹⁹² U Pribislavcu su represalije zapravo počele istog dana kad i pobuna, kad je trinaestero muškaraca i jedna žena odvedeno u tamnicu u Čakovec gdje su i mučeni i maltretirani. Apolonija Lesjak, majka jednog malog djeteta, umrla je od posljedica mučenja dok su ostali zatvorenici vraćeni u Pribislavec 9. studenog. Žandari su ih smjestili u središte sela i na silu okupili stanovnike kako bi gledali njihovo batinjanje. Iz gomile su potom izveli desetoro ljudi te su ih povješali i postrjeljali, a među njima i majke pred očima vlastite djece. Svi ubijeni morali su također ostati ležati i visjeti tri dana na mjestu pogibije.¹⁹³ Ružne scene odigrale su se i u Nedelišću pokraj Čakovca. Nakon same pobune stanovništva u selu je vladao mir punih tjedan dana. Nakon nekoliko neuspješnih pokušaja ulaska u Nedelišće, mađarska vojska je 12. studenog skupila dva odreda od 200 ljudi (ukupno 400 vojnika) te opkolila selo. Došlo je do prave bitke u kojoj su stanovnici čak uzvraćali vatrom iz strojnice sa crkvenog tornja, no Mađara je bilo previše i bili su poprilično dobro opremljeni i naoružani. Narod se cijelo to vrijeme sakrivao u crkvi, a kad su stigli do njih, Mađari su ih mučili i maltretirali puna četiri sata. Za to vrijeme vršene su premetačine po kućama. Dobar broj kuća i objekata Mađari su zapalili, a sve kuće su i opljačkane. Isti dan je ubijeno desetak ljudi, pri čemu je najtragičniji slučaj u kojem su Mađari bajunetama izboli dvogodišnju curicu Mariju Horvatić.¹⁹⁴

Zanimljivo, varaždinski list „*Volja naroda*“ tek od 14. studenog počinje izvještavati o strašnim događajima u Međimurju.¹⁹⁵ Idući broj navodi da je u Međimurju preko 137 obješenih i strijeljanih Hrvata, a još veći broj ranjenih i zlostavljanih. Osim toga navodi da je

¹⁹⁰ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.231.

¹⁹¹ isto, str.233.

¹⁹² isto, str.242.

¹⁹³ isto, str.261.

¹⁹⁴ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.253.

¹⁹⁵ „*Volja naroda*“, god. I., Varaždin, 14.11.1918., br.22.

u Štrigovi i okolici poubijano 56 ljudi, u Čakovcu 8, u Belici i Dubravi 18, u Kotoribi 28, a u Murskom Središću 3.¹⁹⁶

Hrvatska strana je relativno brzo saznala što se događa po Međimurju. Tomu, između ostalog, svjedoči pismo poglavarstva uprave općine Đelekovac kancelariji Narodnog vijeća S.H.S u Zagrebu iz 8. studenog 1918. godine. U pismu stoji da mađarski vojni odredi prema željama Mađara i mađarskih Židova (prethodno pogođenih pljačkama) dolaze u pojedina sela i bez ikakvih prethodnih dokaza ubijaju međimurske Hrvate u ime prijekog suda, a navodi se i da je očito da Mađarima nije stalo pronaći prave krivce već čista osveta. U pismu stoji da su Mađari počeli s ubojstvima već u ponedjeljak, 4. studenog, a da je tom prilikom ubijeno jedanaestero ljudi u Donjoj Dubravi. Također, u pismu piše da je općina Đelekovac puna međimurskih izbjeglica i da se hitno traži pomoć Narodnog vijeća S.H.S.¹⁹⁷ 12. studenog 1918. godine troje stanovnika sela Pribislavec svjedočilo je u Zagrebu pred Narodnim vijećem SHS o događajima u selu (svjedočili su Franjo Novak, Marija Zorčec i Mona Zorčec) pri čemu su detaljno opisali već spomenute događaje. Spomenuli su i glasine koje su došle do sela, da će Mađari ubiti još 15 muškaraca i 9 žena te da je zbog toga mnogo seljana pobjeglo u šume.¹⁹⁸ Isto tako, Narodna vlada SHS u Ljubljani javila je Narodnom vijeću SHS u Zagrebu 13. studenog o događajima u Međimurju te je hitno zatražila da sile Antante okupiraju Prekmurje i Međimurje.¹⁹⁹ Izdvojiti ćemo još telefonsku vijest dr. Krizmana Narodnom vijeću SHS u Zagrebu o mađarskim nedjelima u Štrigovi. Javio je da je 28. studenog u Štrigovu ušla jedna mađarska mornarička ophodnja. Dolaskom u selo uhitili su izvjesnog gospodina Hrlina i njegova tri sina. Odveli su ih u Prekopu i tamo sve zajedno strijeljali, a leševe su ostavili u jarku uz cestu i zabranili da ih se pokopa. Osim toga ubili su i Augusta Zadravca, a obdukcija njegova tijela ustanovila je da je upucan iz neposredne blizine, najvjerojatnije dok je ranjen ležao. Imao je slomljene ruke i noge, a kosti su mu navodno virile van koliko je bio mučen. Uhitili su i Filipa Reberskog i povelili ga u Čakovec. U Svetom Juraju su ga pustili da obavi nuždu i u tom trenutku su ga smaknuli sa dva hica u zatiljak.²⁰⁰

Zanimljivo je pogledati koje je obrazloženje Mađara za korištenje tako prekomjerne i brutalne sile u kažnjavanju međimurskih Hrvata. Veliki župan Varaždinske županije Franjo Kulmer i nadsudac čakovečkog kotara Pavel Huszar održali su sastanak o događajima u Međimurju 15.

¹⁹⁶ „Volja naroda“, god. I., Varaždin, 21.11.1918., br.23.

¹⁹⁷ HR-HDA-124 „Narodno vijeće SHS“ 3-1-25. Izvješće o ubojstvima u Međimurju

¹⁹⁸ HR-HDA-124 „Narodno vijeće SHS“ 3-1-58. Prosvjed stanovnika sela Pribislavci u Međimurju

¹⁹⁹ HR-HDA-124 „Narodno vijeće SHS“ 3-1-312. Narodna vlada u Ljubljani javlja o dostavi spomenice o nedjelima Mađara u Međimurju

²⁰⁰ HR-HDA-124 „Narodno vijeće SHS“ 3-1-199. Vijest o ubojstvima stanovnika Međimurja od strane Mađara

studenog 1918. godine. Varaždinski župan izjavio je da mađarski vojnici provode i nacionalno-političke ciljeve u represalijama, a isto tako da su egzekucije nad osobama koje se nisu opirale i suprotstavljale Mađarima suprotne općim ustanovama prijekog suda. Nadsudac čakovečkog kotara demantirao je bilo kakvo provođenje nacionalno-političkih ciljeva. Što se tiče samog kažnjavanja, izjavio je da Mađarima „štatarium“ predstavlja „*nužno obrambeni zakon*“ (Notwehrgesetz) koji zapovjednicima četa daje ovlast na licu mjesta likvidirati počinitelje, a ne „*prijeki sud*“ (Standrecht) u kojem egzekuciji mora prethoditi za to propisani sudski proces.²⁰¹ Takvo obrazloženje nije prihvatljivo iz dva razloga. Prvi razlog je taj što su mađarske vlasti službeno proglasile prijeku sud za koji postoje određena pravila. Drugi razlog je taj što su mađarske represalije započele nakon što su nemiri već završili pa stoga nije točno da su svi ubijeni zatečeni u počinjavanju nekog zlodjela.

Teško je, odnosno nemoguće odrediti točan broj ubijenih ljudi u mađarskim represalijama. Imamo veoma različite podatke o tome, a oni variraju od 50 do 280 ubijenih ljudi. Vinko Žganec nabrojao je 59 ubijenih ljudi, Rudolf Horvat njih 58, Đuro Vilović spominje 75 ubijenih ljudi, Dragutin Feletar iznio je podatak od 62 do 75 ubijenih, Vladimir Kapun nabrojao je 103 žrtve, Ivan Novak naveo je podatak o najmanje 180 povješanih Međimuraca dok Vuk Vinaver smatra da je živote izgubilo čak 280 seljaka.²⁰² No nisu samo problem ubijeni ljudi. Veliki broj ljudi zadobio je i ozbiljne ozljede u zlostavljanjima pa je i pitanje koliko njih je imalo trajne posljedice (i fizičke i psihičke), a taj broj je još teže utvrditi nego li broj ubijenih. Isto tako, Mađari su pljačkali kućanstva u premetačinama, veliki broj ljudi zbrajao je i materijalnu štetu po domovima, a neki su i u potpunosti ostali bez kuća zbog povremenih paleža mađarskih vojnika.

Postupci Mađara u Međimurju bili su toliko zvjerski da su stradavala i nevina djeca, žene i starci. Pitanje je da li bi Mađari isto tako reagirali da je do sličnih nemira došlo u kotarevima sa većinskim ili čak isključivim mađarskim stanovništvom. Mađarski odgovor na pobunu međimurskih Hrvata bio je toliko pretjeran da se danas za to razdoblje koristi naziv „*krvavi međimurski studeni*“.

²⁰¹ HR-HDA-124 „*Narodno vijeće SHS*“ 3-1-127. Zapisnik o nemirima u Međimurju

²⁰² Damir Horvat, „*Krvavi međimurski studeni*“, <http://povijest.net/krvavi-medimurski-studeni/>

9. OSLOBOĐENJE MEĐIMURJA

9.1. PRVI POKUŠAJ OSLOBOĐENJA MEĐIMURJA

Iako će na prvi pogled ova tvrdnja zvučati čudno, nepobitna je činjenica da su mađarske represalije u Međimurju izazvale i (ključne) pozitivne posljedice. Postupci Mađara izbrisali su svaku ravnodušnost Hrvata južno od Drave prema situaciji međimurskih Hrvata. Veliki broj Međimuraca bježao je od mađarskih nasilja preko Drave, najviše u Varaždin i Koprivnicu, a tamo su sa sobom donosili strašne vijesti. Na vijesti da Mađari nemilosrdno ubijaju Hrvate po Međimurju više nitko nije mogao ostati pasivni promatrač kako je bio i običaj zadnjih pola stoljeća. Postalo je jasno da Međimurje pod hitno treba osloboditi.

Narodno vijeće SHS poslalo je 5. studenog 1918. godine izaslanstvo vladi Srbije da se dogovori oko slanja srpskih četa u Srijem i istočnu Slavoniju kako bi se zaštitio ondašnji narod od ostataka austro-ugarske vojske koja je pljačkala uz prugu na povlačenju.²⁰³ Narodno vijeće SHS predstavljali su Bogdan Medaković, Lazo Popović i Dragutin Perko. Lazo Popović priznao je u svom izvještaju 12. studenog kako je prekoračio svoje ovlasti tražeći da srpska vojska zauzme Međimurje.²⁰⁴ Odgovor srpske vrhovne komande bio je negativan. Srpski vojvoda Mišić javio je majoru Dragutinu Perku da Kraljevska srpska vojska ne može sudjelovati u vojnom pohodu na Međimurje jer se ono našlo iza demarkacijske linije koju je ustanovilo Vrhovno vodstvo antantinih snaga. Ukoliko bi Hrvati sami svojim snagama zauzeli Međimurje, srpska vojska bi učinila sve što može da ono ostane u hrvatskim rukama.²⁰⁵ To je naravno predstavljalo poprilično veliki problem s obzirom da tek osnovana Država SHS nije imala pravu vlastitu vojsku. Osim toga, po čitavoj Hrvatskoj je bilo nemirno, a ono malo vojne snage koju je Država SHS imala, koristila je za suzbijanje nereda. Valjalo je dakle pripremiti vojne snage i dobar plan za oslobođenje Međimurja.

Vijesti o mađarskim nasiljima u Nedelišću 12. studenog 1918. izazvali su pravi revolt stanovništva Varaždina i nastalo je pravo ratno raspoloženje. Tamo je već bio formiran međimurski odred pod zapovjedništvom natporučnika Franje Glogovca. Odred su činili međimurski Hrvati koji su prethodnih dana bježali od Mađara. Pero Magdić i Hinko Krizman istovremeno su skupljali dodatne dobrovoljce za vojni pohod. Organizirana je đačka legija pod zapovjedništvom konjaničkog majora Mihajla Georgijevića i građanska satnija u koju se

²⁰³ Dragoslav Janković, Bogdan Krizman, „*Građa o stvaranju jugoslavenske države*“, str.475.

²⁰⁴ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.306.

²⁰⁵ isto

sam Pero Magdić javio kao obični dobrovoljac. Priključen je i jedan domobranski bataljun. Idućeg dana, 13. studenog 1918. godine, održana je narodna skupština na kojoj su držali govore gradonačelnik Pero Magdić i major Tomašević. Odlučeno je da vojska iste večeri, točnije u 22 sata, krene u Međimurje. I zaista, na brzinu sastavljena i malobrojna vojska krenula je navečer prema Međimurju uz pratnju velikog broja stanovnika Varaždina sve do dravskog mosta gdje se nalazila granica. Glavni naum Hrvata bio je iznenaditi Mađare. Glavninu snaga vodio je kapetan Stjepan Sertić glavnom cestom frontalno prema Čakovcu. Major Mihajlo Georgijević vodio je drugu skupinu po desnom krilu preko Kuršanca, Strahoninca i Savske Vesi do južne strane Čakovca, a natporučnik Franjo Glogovec imao je zadatak sa svojom skupinom preko Gornjeg Hrašćana i Macinca upasti u zapadnu stranu Čakovca. Hrvatske snage uspjele su bez borbe prodrijeti u Nedelišće te doći nadomak Čakovca. U rano zoru 14. studenog u Čakovec je pristiglo čak četiri vlaka puna mađarskih vojnika i pripadajuće opreme, računajući i tešku artiljeriju. Nadomak čakovečkog željezničkog kolodvora došlo je do kraće bitke u kojoj su, naravno, kraći kraj izvukli malobrojniji hrvatski vojnici te su bili primorani na užurbano povlačenje prema Varaždinu. Mađarska konjica zaobišla je hrvatske čete te ih je predusrela prilikom povlačenja prije rijeke Drave.²⁰⁶ Hrvati nisu uspjeli u prvom pokušaju oslobađanja Međimurja i povukli su se u Varaždin uz znatne gubitke. Čitava akcija bila je slabo i na brzinu organizirana, veliki dio vojske činili su neiskusni đaci, a dolazak tako velikog broja mađarskih vojnika u ključnom trenutku dokazuje da su unaprijed znali naume hrvatskih vojnika. Unatoč neuspjehu valja izdvojiti dvije pozitivne stvari. Prva je ta da su međimurski Hrvati napokon dobili pomoć od Hrvata južno od Drave, a druga je ta da Mađari više nisu mogli ostati smireni vjerujući da u Međimurju mogu činiti što žele bez ikakve reakcije ostatka Hrvata koji su ovom prilikom i stradavali ne bi li pomogli Međimurcima. Hrvati su ovu akciju nazvali izvidnicom ne bi li umanjili značaj neuspjeha, ali da i smire tenzije jer je nastala opasnost od mađarskih protuudara.²⁰⁷

²⁰⁶ Vladimir Kapun, „*Međimurje 1918.*“, str.310.

²⁰⁷ isto, str.312.

9.2. DRUGI POKUŠAJ OSLOBOĐENJA MEĐIMURJA

Nakon prvog neuspjelog pokušaja oslobođenja Ivan Novak obratio se srpskom pukovniku Milanu Pribičeviću kako bi se ponovno probala ishoditi pomoć srpske vojske za zauzimanje Međimurja. Srbi su taj zahtjev ponovno odbili iz istog razloga kao i prošli put. Nakon toga, Narodno vijeće SHS zatražilo je od antantinog zapovjedništva u Solunu, točnije od francuskog generala Louisa Franchet Esperaya, da francuske trupe okupiraju Međimurje, no i taj zahtjev je bio odbijen.²⁰⁸ Postalo je još jasnije da Hrvati sami moraju osvojiti Međimurje, a uz to treba naglasiti da je vremena bilo sve manje jer je prema trenutnom primirju Međimurje dalje spadalo u Mađarsku, a postojala je veoma realna opasnost da će tako i ostati nakon završetka mirovne konferencije.

Prvotno je za ponovni vojni pohod na Međimurje određen 10. prosinac 1918. godine ali je odgođen jer je u Zagrebu došlo do teškog incidenta. Država SHS i Kraljevina Srbija ujedinili su se u zajedničko Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca 1. prosinca 1918. godine. Povodom toga, u Zagrebu je organizirana proslava 5. prosinca, a isti dan krenula je i povorka nezadovoljnih građana predvođena pripadnicima 25. i 53. pješačke domobranske pukovnije. Povorka je uzvikivala republikanske i boljševičke parole, a stigavši na trg bana Jelačića, pristaše Narodnog vijeća otvorili su vatru na njih iz okolnih kuća pri čemu je ubijeno 15, a ranjeno 20 osoba. Taj događaj poznat je pod nazivom „*prosinačke žrtve*“.²⁰⁹

Mađari su pak sa svoje strane također imali određenih problema. U Mađarskoj je izbila komunistička revolucija 20. studenog 1918. godine pod vodstvom Bele Kuna. Proglašena je Sovjetska Republika, a ona se naposljetku održala do 1920. godine.²¹⁰

Pripreme su ovaj put protekle mnogo ozbiljnije nego prije prvog pokušaja oslobođenja. Narodno vijeće poslalo je u Varaždin 6. prosinca potpukovnika Dragutina Perka kako bi započeo sa pripremama za napad. U Varaždinu je organiziran vojni stožer na kojem je zapovijedao potpukovnik Slavko Kvaternik. U pripremama su sudjelovali i varaždinski gradonačelnik Pero Magdić, Hinko Krizman kao predstavnik Narodnog vijeće u Varaždinu te Ivan Novak kao predsjednik čakovečkog Narodnog vijeća.²¹¹

²⁰⁸ Damir Horvat, „*Prvi pokušaj oslobođenja Međimurja*“, <http://povijest.net/prvi-pokusaj-oslobodenja-medimurja/>

²⁰⁹ prosinačke žrtve. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 15. 9. 2020. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50697>>.

²¹⁰ Josip Črep, „*Međimurci u svjetskim ratovima*“, str.204.

²¹¹ Zvonimir Bartolić, „*Sjevernohrvatske teme VI.*“, str.122.-123.

I vojska je, za razliku od prošlog pokušaja, bila mnogo veća. U sastavu vojske nalazili su se akademičari i pitomci kadetske škole pod vodstvom kapetana Izera i natporučnika Krpana, dobrovoljačka sokolska legija i mornari pod vodstvom kapetana Jurišića i fregatnog zapovjednika Antića, nadopunjen je odred međimurskih dobrovoljaca koje je i dalje vodio natporučnik Franjo Glogovec, major Pogledić bio je glavni zapovjednik dvaju bataljuna karlovačkog pješadijskog puka, varaždinski bataljun pod zapovjedništvom kapetana Stjepana Sertića i novogradiški bataljun pod zapovjedništvom kapetana Račkog. Vojsci je pridodano i 2 eskadrona konjice pod zapovjedništvom majora Georgijevića i kapetana Matije Čanića. Osim toga, dvije baterije poljske artiljerije pod zapovjedništvom kapetana Radla i dvije baterije teške artiljerije pod zapovjedništvom kapetana Oberritera. Vojsci su i pridružene pripadajuće pomoćne jedinice, 11 kamiona, oklopni automobili, telegrafska četa i sanitetsko odjeljenje. U rezervi se nalazio i jedan srpski pješadijski bataljun, no on nije sudjelovao u pohodu. Ukupna snaga hrvatske vojske bila je jedna pješadijska brigada od 7 bataljuna, 52 mitraljeze, jedan konjički divizion, četiri baterije sa 24 topa te pomoćne trupe.²¹² Ova vojna snaga bila je nemjerljivo veća od ukupno 300-ak pješadijskih vojnika iz prvog pokušaja oslobođenja Međimurja.

U Varaždinu je održana sjednica štaba vojske 22. prosinca, a na nju je i pozvan Vinko Žganec kako bi izvijestio o trenutnoj situaciji u Međimurju (u to vrijeme je živio u Dekanovcu). Sjednicom je predsjedavao Slavko Kvaternik, a na njoj je naposljetku odlučeno da se u pohod na Međimurje kreće 24. prosinca.²¹³

I sam plan pohoda bio je mnogo razrađeniji i ozbiljniji od prvog pokušaja oslobođenja Međimurja. Nakon detaljnih izvidnica po terenu, odlučeno je da će vojska ući u Međimurje na tri različita mjesta, preko dravskog mosta kod Varaždina, iz smjera Slovenije i u blizini Preloga uz pomoć čamaca preko rijeke Drave. Između Šemovca i Hrženice Josip Gašparić vršio je izvidnicu kako bi pronašao najbolje mjesto za prelazak rijeke Drave. Izvijestio je Narodno vijeće da se tamo nalazi stotinjak iskoristivih čamaca, a i tridesetak njih koje treba popraviti. Također, dogovorio se s lokalnim stanovništvom da će pomoći oko prelaska vojske preko Drave.²¹⁴

Zvonimir Bartolić, "Sjevernohrvatske teme VI.", str.125-126.

²¹³ isto, str.124.

²¹⁴ HR-HDA-124 „Narodno vijeće SHS“ 3-1-308. Josip Gašparić izvješćuje o stanju sigurnosti u Međimurju te traži dobrog agitatora kojeg bi poslali u Hrženice kako bi umirio stanovništvo

Napad je bio podijeljen na dvije fronte. Prva i glavna bila je južna fronta. Glavnina vojske imala je zadatak preko dravskog mosta i Nedelišća napasti Čakovec, istim smjerom kojim je prošla vojska u prvom pokušaju oslobođenja Međimurja. Desna kolona južne fronte imala je zadatak čamcima prijeći rijeku Dravu te osvojiti Prelog i Donji Kraljevec, a nakon toga izbiti na letinjski most na rijeci Muri kuda je prolazila glavna državna cesta iz smjera Budimpešte. Druga fronta bila je zapadna. Zadatak vojske tamo bio je prodrijeti iz Slovenije (točnije iz Ormoža i Središća ob Dravi) u Međimurje, te se preko Macinca i Mihovljana spojiti s glavninom vojske kod Čakovca. Drugi dio vojske zapadne fronte imao je zadatak iz Macinca skrenuti na sjever te preko gornjeg Međimurja osvojiti Štrigovu i potom izbiti u Mursko Središće u kojem je trebalo čuvati most preko rijeke Mure prema Lendavi.

Slika 7. Plan pohoda na Međimurje

Pohod je započeo 24. prosinca 1918. godine u 6 sati ujutro. Sve se odvijalo prema planu, a može se reći i bolje od toga. Apsolutno sve mađarske vojne posade razbježale su se i povukle prema Mađarskoj, osim one glavne u Čakovcu. Hrvatska vojska pred Čakovcem je stigla već oko 8 sati ujutro. Dragutin Perko ponudio je Mađarima da se predaju, što su oni i učinili vidjevši da nema smisla pružati bilo kakav otpor. Predaju je prihvatio mađarski major Gyori.

Slika 8. Predaja mađarske posade u Čakovcu

U 9 sati ujutro svečano je u Čakovec stigao i Slavko Kvaternik kao glavni zapovjednik vojske. Nakon toga, kapetan Stjepan Sertić krenuo sa pola pješačkog bataljuna vlakom prema Kotoribi gdje je osvojen željeznički kolodvor i most preko rijeke Mure koji vodi u Mađarsku. Već oko podneva 24. prosinca 1918. godine čitavo je Međimurje oslobođeno. Kotarski predstojnik Gyomory, kao najviši mađarski državni dužnosnik, predao je vlast potpukovniku Perku uz oštar prosvjed i negodovanje. Istaknuo je da je ovim činom hrvatske vojske grubo prekršena konvencija koja je rijeku Dravu odredila kao demarkacijsku liniju.²¹⁵

Istog dana, na Badnjak 1918. godine, održana je u Čakovcu, u dvorištu građanske škole, prva hrvatska politička skupština koju je govorom otvorio Ivan Novak. Nakon toga oduševljeni narod krenuo je u povorku ulicama grada Čakovca.²¹⁶

²¹⁵ Zvonimir Bartolić, "Sjevernohrvatske teme VI.", str.126.

²¹⁶ Josip Črep, "Međimurci u svjetskim ratovima", str.204.

Slika 9. Pripadnici karlovačkog pješadijskog puka

Ovdje ćemo spomenuti i jedno književno djelo, odavno zaboravljenog autora Đure Vilovića, po nazivom „3 sata“. Radnja romana odvija se u Međimurju za vrijeme događaja o kojima govorimo u ovom radu. Protagonist („Runjavi“), koji je rodom s mora, a studira u Beču, dolazi u posjet prijatelju koji je svećenik u međimurskom selu Dekanovcu te na taj način pristupa nemirnim događajima iz kraja 1918. godine. Iako je riječ o književnom djelu pa samim time ne mora nužno biti povijesno točno, veoma je korisno pročitati ga jer nam daje neki dublji uvid u spomenute događaje i proširuje nam donekle kontekst svega. Izdvojiti ćemo kratki dio knjige, u kojem je glavni protagonist zbog mađarskih represalija morao pobjeći u Hrvatsku (preko Drave), koji nam pokazuje autorovo mišljenje o stavu Hrvata prema Međimurju sve do njegovog oslobođenja: *„Iza Drave On Runjavi nađe drugi život. Tamo se više nije ništa znalo za Mađare, o njima se govorilo kao o davnim utvarama, što više ni djecu ne plaše. Spominjali su ih rijetko, i kao da je Drava bila ne samo međa, nego kraj svijeta. Zagrebačke novine nisu imale nikakvih izvještaja iz Međimurja. U Zagrebu se govorilo po društvancima o Međimurju kao o nekoj oranici, koja naravno pripada nama, uvijek kratko i sporedno.“*²¹⁷

²¹⁷ Đuro Vilović, „3 sata“, str. 296.

9.3. MEĐIMURJE NAKON OSLOBOĐENJA

Slavko Kvaternik je 26. prosinca 1918. godine napustio Međimurje, a prije toga je uredio vojnu upravu u svim međimurskim naseljima. Vojni zapovjednik Međimurja postao je potpukovnik Perko. Kotarski predstojnik u Čakovcu postao je major Srkulja, a u Prelogu kapetan Brkić.²¹⁸

Naravno, svi činovnici, žandari i bilo kakvi obnašatelji dotadašnje državne službe koji su bili Mađari, otpušteni su sa svojih radnih mjesta i otjerani u Mađarsku, a zamijenjeni su Hrvatima. Nema nikakvih jasnih informacija da li je bilo osveta stanovništva Međimurja prema svima onima koji su ih tlačili u prethodnim razdobljima, no čini se da toga nije bilo.

Kako je zaposjedanje Međimurja od strane hrvatske vojske bilo protivno konvenciji između Antante i Mađara, javio se problem legitimnosti čitavog ovog čina. Zbog toga su u narednim danima održavane narodne skupštine u svim većim naseljima i općinama Međimurja, a na njima su se međimurski Hrvati izjašnjavali za priključenje s Kraljevinom SHS, što je bilo u skladu sa načelima o samoopredjeljenju. Najveća takva skupština održana je 9. siječnja 1919. godine u Čakovcu, a ona je ujedno trebala imati snagu plebiscita.²¹⁹ Taj dan, pred crkvom svetog Nikole na Franjevačkom trgu u Čakovcu skupilo se oko 10 000 Međimuraca što bilo oko 10% ukupnog stanovništva Međimurja. Na skupštini je donesena Rezolucija o Međimurju. Prikazat ćemo njen tekst:

„U hrvatskom narodu u Medjimurju, koji s narodom Srba, Hrvata i Slovenaca sačinjava jedinstvenu etničku cjelinu, živjela je od uvijek živa želja, da se politički sjedini sa svojim suplemenicima iste krvi i jezika.

Imperijalizam mađarske države, koji je htio nasilnom mađjarizacijom stvoriti od raznih naroda bivše Ugarske države jedinstveni i jednojezični mađjarski narod, kao što nije uspio kod ostalih ne mađjarskih naroda Ugarske, nije uspio niti kod medjimurskih Hrvata. Usprkos najvećeg nasilja i najžešće mađjarizacije ipak je narod hrvatski u Medjimurju ušćuvao svoj jezik i živu želju za oslobodjenjem ispod tudjinskog jarma.

Kad je pobijedila ideja velikog predsjednika sjeverno-američkih država Wilsona o samoodregjenju naroda, osjetili su i medjimurski Hrvati, da i oni imadu pravo na slobodu i

²¹⁸ Ana Šestak, „Domorodci! Medjimurci! Suženstvu je našem kraj“ katalog izložbe povodom 100. obljetnice odcjepljenja Međimurja od mađarske države, str.55.

²¹⁹ Zvonimir Bartolić, „Sjevernohrvatske teme VI.“, str.127

život. Magjarske vlasti još jednim posljednjim udarcem htjele su, da u klici uguše ovu težnju naroda za slobodom, i mnogi sinovi našeg naroda morali su tu težnju platiti vlastitom krvlju.

No nadošao je čas oslobodjenja po slavnoj vojsci sinova naše krvi i jezika, i danas Hrvati iz cijelog Medjimurja, sakupljeni na javnoj, općoj skupštini u glavnom mjestu Čakovcu, održavanoj dne 9. januara 1919. pred cijelim svijetom otvoreno, odlučno, jednodušno i samosvjesno izjavljuju:

1. Za uvijek se otcijepujemo od madjarske države, kojoj smo i odsada pripadali samo pod utjecajem sile i protiv svoje volje.

2. Sjedinujemo se s jedinstvenom državom Srba, Hrvata i Slovenaca pod moćnim žezlom prvog jugoslavenskog kralja slavnog Petra I. Karagjorgjevića i izjavljujemo, da nas više nikada nikakva sila od naše nove države razdružiti ne će, pak, bude li potrebno, vlastitom ćemo krvlju zasvjedočiti ovu svoju odluku.

Živio kralj naš Petar I. Karagjorgjević!

*Živio naš osloboditelj prestolonasljednik regent Aleksander!*²²⁰

²²⁰ Ana Šestak, „Domorodci! Medjimurci! Suženstvu je našem kraj“ katalog izložbe povodom 100. obljetnice odcjepljenja Međimurja od mađarske države, str.59.

Slika 10. Međimurska narodna skupština 09.01.1919.

Vojna vlast u Međimurju završila je 28. veljače 1919. godine, kada je potpukovnik Perko predao civilnu vlast građanskom upravitelju Čakovca Ivanu Novaku.²²¹ On se sa svojim suradnicima bacio na organizaciju cjelokupnog javnog, gospodarskog i političkog života u Međimurju. Uveo je hrvatski jezik u sve javne urede, javne i privatne škole 17. siječnja 1919. godine. Od veljače su počeli dolaziti hrvatski učitelji, a u travnju su u Čakovec i stigli hrvatski preparandisti iz Zagreba koji su postavljeni u Učiteljsku školu. Otvorena je i jugoslavenska čitaonica u Čakovcu 3. ožujka 1919. godine.²²² Naposljetku, provedena je i agrarna reforma u Međimurju jer su veleposjednici sve do 1919. godine i dalje držali 300 000 jutara zemlje.²²³ Ivan Novak je, nakon godinu dana, napustio političku funkciju te je otvorio odvjetnički ured u Čakovcu i postao javni bilježnik.

²²¹ Josip Črep, „*Međimurci u svjetskim ratovima*“, str.206.

²²² Ana Šestak, „*Domorodci! Međimurci! Suženstvu je našem kraj*“ katalog izložbe povodom 100. obljetnice odcjepljenja Međimurja od mađarske države, str.63.

²²³ Josip Črep, „*Međimurci u svjetskim ratovima*“, str.206.

Mađari se, naravno, nisu samo tako pomirili sa činjenicom da su izgubili Međimurje te su polagali nade u diplomatske napore. Treba napomenuti da je zaključivanje mirovnih pregovora između Mađara i Antante odgođeno zbog izbijanja revolucije u Mađarskoj. Iako je hrvatska vlast u Međimurju funkcionirala dobro, smatrana je provizornom do zaključivanja mirovnih sporazuma. U tom međuvremenu, delegacija Kraljevine SHS u memorandumu o teritorijalnim pitanjima zacrtala je nove željene granice sa Mađarskom na mirovnoj konferenciji u Parizu. Za Međimurje je važno da je, pored svih ostalih zahtjeva, nova granica trebala ići rijekom Murom sve do njezinog ušća u Dravu, a dalje tokom rijeke Drave. Osim toga, utvrđena je linija koja je slijedila korito rijeke Rabe sve do Mure.²²⁴ To je značilo da se Međimurje našlo unutar granica Kraljevine SHS, ali i Prekmurje. I zaista, tako je odlučeno zaključivanjem mira u Trianonu 4. lipnja 1920. godine. Mađari su naravno pokušali protestirati, no bilo im je to uzalud te je Nacionalna skupština Mađarske ratificirala Trianonski mirovni ugovor 15. studenog 1920. godine.²²⁵ Tim činom je Međimurje i međunarodno priznato kao sastavni dio Hrvatske, a samim time i Kraljevine SHS. Time je priča od odcjepljenju Međimurja od Mađarske i ponovnog pripojenja Hrvatskoj prividno dobila svoj kraj. U ovom slučaju kažemo prividno jer će Mađari neposredno prije Drugog svjetskog rata ponovno okupirati Međimurje i držati ga u svom sastavu sve do kraja rata, a izdajnička i kriminalna vlast marionetske Nezavisne Države Hrvatske neće učiniti ništa. No to je naravno tema prikladna za izradu posebnog znanstvenog rada i ovdje se time nećemo baviti.

²²⁴ Andrej Mitrović, „Jugoslavija na konferenciji mira 1919.-1920.“, str 141.-142.

²²⁵ Ana Šestak, „Domorodci! Medjimurci! Suženjstvu je našem kraj“ katalog izložbe povodom 100. obljetnice odcjepljenja Međimurja od mađarske države, str.65.

10.ZAKLJUČAK

Međimurje je, zbog pogodnih prirodnih uvjeta i povoljne geografske pozicije, uvijek bilo mamac za naseljavanje, a potvrdu za to imamo i u arheološkim nalazima koji dokazuju kontinuitet ljudskog života od vremena neolitika pa sve do danas. Povijesni događaji doveli su do toga da se u određenom vremenskom razdoblju oko njega počinju sukobljavati Hrvati i Mađari. Kako su Mađari bili brojniji i moćniji narod, na višoj kulturnoj i civilizacijskoj razini, tako je i Međimurje polako potpalo pod njihovu vlast, bez obzira na činjenicu da je stanovništvo bilo hrvatsko.

U 19. stoljeću, u razdoblju „*Proljeća naroda*“, Međimurje je nakratko, zahvaljujući hrvatskom banu Josipu Jelačiću, ponovo vraćeno Hrvatima. Takvo stanje održalo se veoma kratko zahvaljujući sramotnoj pasivnosti i nesposobnosti službene hrvatske politike i Međimurje je ponovno palo pod vlast Mađara.

Ponovnom uspostavom mađarske vlasti u Međimurju započinje era opće i sistematske mađarizacije međimurskih Hrvata. Mađari su u Međimurju uspostavili dominaciju u svim aspektima života, no koliko god se trudili asimilirati međimurske Hrvate, uspjesi su u potpunosti izostali. Međimurci su uspjeli zadržati svoj jezik, kulturu i nacionalni identitet.

Nezadovoljstvo međimurskih Hrvata sve je više raslo i od skromnih početnih otpora razvio se pravi narodni pokret, u punom smislu riječi. Prvi svjetski rat, „*ubojica carstava*“ ostavio je i teške posljedice na Austro-Ugarsku, a samim time i na Međimurje. Te su posljedice na kraju kulminirale otvorenim ustankom međimurskih Hrvata usmjerenoj prema mađarskoj vladajućoj buržoaziji. Mađari su odgovorili brutalnim represalijama u kojima je velik broj međimurskih Hrvata izgubio živote.

Mađarska brutalnost, stradanje međimurskih Hrvata i njihov nezavidan položaj, napokon su pokrenule Hrvate južno od Drave te ih potaknula na toliko dugo očekivanu pomoć. Ona se ogledala u organiziranju vojske i vojnih udara na mađarske snage. Iako je prvi pokušaj oslobođenja bio neuspješan, i Mađarima i međimurskim Hrvatima postalo je jasno da Hrvati južno od Drave namjeravaju osloboditi Međimurje pod cijenu vlastite pogibije. Drugi pohod na Međimurje bio je puno pomnije isplaniran i skupljena je mnogo veća i bolje opremljena vojska, a rezultat je bio potpuni uspjeh u jako kratkom vremenu. Nakon više od pola stoljeća kontinuirane mađarske vlasti, Međimurje je napokon pripojeno državi matici, Hrvatskoj, a takvo stanje stvari ostati će nepromijenjeno do početka Drugog

svjetskog rata, kada će Mađari još jedan posljednji put pokušati osvojiti Međimurje te ga integrirati u svoju državu.

11. IZVORI I LITERATURA

IZVORI

- HRVATSKI DRŽAVNI ARHIV ZAGREB

HR-HDA-124 „*Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba*“ (1918.-1919.)(1920.-1921.)

- GRADSKA KNJIŽNICA I ČITAONICA METEL OŽEGOVIĆ VARAŽDIN, digitalna zbirka „*WARASDINIENSIA*“

-novine „*Pučki prijatelj*“

-novine „*Naše pravice*“

-novine „*Hrvatske pravice*“

-novine „*Volja naroda*“

- KNJIŽNICA LENDAVA, digitalna zbirka

-novine „*Muraköz/Međimurje*“

LITERATURA

- Bartolić, Zvonimir, „*Sjevernohrvatske teme VI.*“: Naklada dr. Feletar, Zagreb, 2001.
- Bartolić, Zvonimir, „*Sjevernohrvatske teme VII.*“: Naklada dr. Feletar, Zagreb, 2001.
- Bunjac, Branimir, „*Ratne i poratne žrtve sjeverozapadnog Međimurja 1914.- 1947.*“ : Povijesno društvo Međimurske županije, Čakovec, 2012.
- Bunjac, Branimir, „*Pomurje 1914.-1920.*“: Povijesno društvo Međimurske županije, Čakovec, 2011.
- Bunjac Branimir, Jahn Julijana, Matotek Višnja, Puzak Ivana, Šestak Mario, „*Pregled povijesti Međimurja*“: Povijesno društvo Međimurske županije, Čakovec, 2003.
- Črep Josip, „*Međimurci u svjetskim ratovima-građa za povjesnicu Međimurja*“: Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu, Čakovec, 2019.
- Feletar Dragutin, „*Dva seljačka bunta*“: Tiskarsko-izdavački zavod Zrinski, Čakovec, 1973.
- Horvat Rudolf, „*Poviest Međimurja*“: Hrvatski Rodoljub, Zagreb, 1944.
- Janković Dragoslav, Krizman Bogdan, „*Građa o stvaranju jugoslavenske države (I.I.- 20.XII 1918)*“: Institut društvenih nauka, Beograd, 1964.
- Kalšan Vladimir, „*Međimurska povijest*“: Vlastita naklada, Zagreb, 2006.
- Kalšan Vladimir, „*Građansko društvo u Međimurju*“: Vlastita naklada, Čakovec, 2000.
- Kapun Vladimir, „*Međimurje 1918.*“: Tiskarsko-izdavački zavod Zrinski, Čakovec, 1982.
- Krizman Bogdan, „*Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*“: Školska knjiga, Zagreb, 1974.
- Mitrović Andrej, „*Jugoslavija na konferenciji mira 1919.-1920.*“: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke republike Srbije, Beograd, 1968.
- Šestak Ana, „*Domorodci! Međimurci! Suženjstvu je našem kraj-katalog izložbe povodom 100. obljetnice odcjepljenja Međimurja od mađarske države*“: Muzej Međimurja Čakovec, Čakovec, 2019.
- Vilović Đuro, „*Tri sata-roman međimorskog prekreta 1918.*“, Binoza, Zagreb, 1935.
- Zrínyi Károly, „*Monografija grada Čakovca-povijest dvorca i popis stanovništva iz 1901.*“, Tiskara Fischel, Čakovec, 1905.
- „*Politička enciklopedija*“: Direktor-glavni urednik Milutin Srđić, Savremena administracija, Beograd, 1975.

ZNANSTVENI I STRUČNI ČASOPISI (hrcak.srce.hr)

- Bogdanović Horvat, „*Kategorije zelenog kadra 1918. godine i osvrt na njihovo djelovanje u Prigorju i Podravini*“, Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja, Vol.12, broj 23, godina 2013.
- Feletar Dragutin, „*Iz povijesti mesne industrije u Čakovcu s posebnim osvrtom na Vajdu*“ Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja, Vol. 11, br. 22 ,godina 2012

HRVATSKI POVIJESNI PORTAL-povijest.net

- Horvat Damir, „*Prvi pokušaj oslobođenja Međimurja*“
- Horvat Damir, „*Pripreme za konačno oslobođenje Međimurja*“
- Horvat Damir, „*Oslobođenje Međimurja*“

HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA-enciklopedija.hr